

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 06.11.2024
Kabul Tarihi : 14.04.2025

<https://doi.org/10.29029/busbed.1580509>

OSMANLIDAN CUMHURİYET'E TÜRK KADINI VE TOPLUM: İSLAM HUKUKUNUN, BATILILAŞMANIN VE KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN YANSIMALARI

Meral KUZGUN*

ÖZ

Türk kadınının tarihsel süreç içerisindeki yeri zamana, dini değerlere, örf ve adetlere göre biçimlenmiştir. İslamiyet'ten önceki ve sonraki dönemde Türk kadınının toplumdaki yeri ve toplumun kadına bakış açısı, içinde bulunduğu toplumsal yapıdan bağımsız değerlendirilmemelidir. Konargöçer bir hayat tarzına sahip olan eski Türklerde kadın, ev içi ve ev dışı her işte yer alabildiği gibi Türklerin devlet kurmalarının ardından siyasette de yerini almıştır. Bu bağlamda ilk defa Göktürkler zamanında Bumin Kağan'ın eşi için kayıtlara geçen "Hatun" ismi buna örnek olarak gösterilebilir. Türklerin, İslamiyet'i kabul etmeleri ve Arap-Fars kültürleriyle temas hâlinde bulunmaları düşünsel dünyalarının zamanla değişmesine yol açmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan itibaren din ile siyaset arasındaki organik bağın giderek kuvvetlenmesi, toplumsal zihniyeti biçimlendirdiği gibi örf ve adetlerin itici kuvveti de Müslüman Türk kadınının yaşam biçimini etkilemiştir.

Makalede Osmanlıdan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam eden dönem ele alınmış, Türk kadınının yaşam biçiminin ve sosyal hayattaki konumunun nelerden etkilenmiş olduğu ve bu geniş zaman aralığında toplumsal zihniyetin, Türk kadınına bakışının nasıl değiştiği din-siyaset ilişkisi çerçevesinde konu edilmiştir. Çalışma, 1914-1928 yılları arasında yer alan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan "Kadınlar Dünyası, Yeni Kitap, Altun ışıık, Asri Türkiye Mecmuası, Türk Kadını, İctihad, Resimli Ay, Süs, Hayat, Kadın Yazıları" dergisinde çıkan bir takım yazılar üzerine odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Din, Siyaset, Toplumsal Zihniyet, Yaşam Biçimi, Türk Kadını

* Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, meralkuzgun@kilis.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1314-0128>

Article Type : Research Article
Date Received : 06.11.2024
Date Accepted : 14.04.2025

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1580509>

TURKISH WOMEN AND SOCIETY FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC: REFLECTIONS OF ISLAMIC LAW, WESTERNIZATION AND CULTURAL CHANCE

Meral KUZGUN*

ABSTRACT

The place of Turkish women in the historical process has been shaped according to time, religious values, customs and traditions. The place of Turkish women in society before and after Islam and the society's point of view on women should not be evaluated independently of the social structure in which they live. In ancient Turks having a nomadic lifestyle women could take part in every work inside and outside the home, as well as in politics after the Turks established a state. In this regard, the name "Hatun", which was first recorded for the wife of Bumin Kagan during the Gokturks, can be given as an example. The Turks' acceptance of Islam and their contact with Arab-Persian cultures resulted in their intellectual world to change over time. While the strengthening of the organic link between religion and politics, especially in the Ottoman Empire since the 16th century, shaped the social mentality, the driving force of customs and traditions also affected the lifestyle of Muslim Turkish women.

This article discusses the period from Ottoman Empire to the early years of the Republic, and discusses how the way of life and social position of Turkish women were affected by changes in societal views towards them throughout this vast time interval within the context of the relationship between religion and politics. The study focuses on the articles in periodicals published in Ottoman between the years of 1914 and 1928, namely "Kadınlar Dünyası, Yeni Kitap, Altınışık, Asri Türkiye Mecmuası, Türk Kadını, İctihad, Resimli Ay, Süs, Hayat, Kadın Yazıları".

Keywords: Ottoman, Religion, Politics, Social Mentality, Lifestyle, Turkish Women

---

*Assoc. Prof. Dr., Kilis 7 Aralık University Faculty of Humanities and Social Sciences, meralkuzgun@kilis.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1314-0128>

1. GİRİŞ

Toplumların inanış ve uygulamalarında kendini gösteren mitler, birer yaratılış öyküsü olmakla birlikte yaşanmış olaylardan söz etmektedir (Bal&Kayabaşı, 2019, s. 421). Eski Türk inançlarının bir yansıması olan mitolojik metinlere bakıldığında kadın, tanrısal özellikleri olan ruhani bir varlık olarak betimlenmiştir (Kasımova, 2016, s. 81). Türk mitolojisinde birçok unsur, göksel unsurlarla da özdeşleştirilerek kutsanmıştır. Bu unsurlar, geniş bir coğrafyada varlık gösteren Türk mitolojisinde farklı isim ve cinsiyetlerle görülseler de taşıdıkları değerler ve yapıları bakımından aynıdır. Antik dönemde Hitit, Yunan-Roma, Sümer, Mısır, vb. halklarda cinsiyet ayrımı üzerinden tanrı ve tanrıça kavramları oluşturulmuşsa da bu durum Türk mitolojik inanç sistemi için söylenemez. Tek tanrılı inanç sisteminin mevcut olduğu Türk mitolojisinde kadın-erkek ayrımı görülmemektedir. Bu sebeple Türk mitolojisinde betimlenen dişi varlıklar birer tanrı olarak değil, doğa kültürünün kendisi olan Mitolojik Ana'nın çeşitli yansımaları olarak değerlendirilir (Kayabaşı, 2016, s. 221). Her şeyin bir ruh taşıdığına inanan eski Türklerde, bir tek Tanrı anlayışı mevcut olmakla birlikte kendisinin yanında olan veya kendisine karşı çıkan dişi ruh veya ruhların mücadelesinin de olduğu görülmektedir. Tanrının yanında ya da karşısında mücadeleyi yanlarıyla öne çıkan Türk mitolojisindeki dişi ruhlar, genel olarak üreme/çoğalma gibi özellikleri ile tanımlanmışlardır. Bu bağlamda, Türk mitolojisinde iyi ruhlardan biri olduğuna inanılan ve tasvir edilen Umay, çocukları ve lohusa kadınların koruyucusu olarak resmedilmiştir (Küçük, 2013, s.115-116).

Orta Asya Türk Devletlerinden İskitler, Hunlar, Göktürkler, Uygurlara bakıldığında kadının önemli hak ve yetkilere sahip olduğu görülür. Mesela Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin'le ilk barış antlaşmasını ilk imzalayan kadın Mete'nin Hatunu olarak gösterilmektedir. O dönemlerde kadınlar, yönetimde ve siyasette yer almaktadır. Göktürklerde ve Uygurlarda da, siyasi hayatta kadın "hatun" adı ile anılmaktadır. Eski Türk toplumunda, kadının temel nitelikleri annelik ve kahramanlık üzerine şekillenmiştir. Erken devir Türk toplumlarında ve devletlerinde kadın at binen, silah kullanan ve savaşma gücüne sahip bir kişiliktir (Aytekin, 2017, s. 52-53).

Eski Türklerde dini esaslara dayanan bir toplum düzeni bulunmamakla birlikte toplum düzeni bozkır kültürünün etkisiyle şekillenmiştir. Bozkır kültürünün sosyal yapısı konargöçer yaşam biçimine göre şekillendiğinden eski Türk toplumunda sınıfsal bir ayrım bulunmamaktadır. Türk bozkır kültüründe dayanışma önemli olduğundan kadın toplumsal hayatta görünür halde biçimlenmiştir (Şalgam, 2023, s. 52,63). Bozkır kültürünün etkisiyle Türkler, toprağa bağımlı olmadıklarından inanç sistemlerinde bereket Tanrıları ya da Tanrıçaları olmamıştır. Eski Türkçede Tengri yaratıcı, yoktan var edici anlamına gelir. Kâinatı bir bütün olarak ele alan Türklerin, nesneleri dişi ya da erkek olarak ayırmamaları kolektif şuurun bir yansıması olarak Tanrı inancında zuhur etmiştir. O nedenle ki eski Türkler için Tanrı gökte cinsiyetsiz, tek olarak tasavvur edilmiştir. Bu anlayış kullanılan dile de yansımış ve kelimelerde erkek-dişi ayrımına gidilmemiştir (Ahmetbeyoğlu&Şen, 2018, s. 47-48). Diğer yandan eski Türklerin, kadına bakış açısını ortaya koyması bakımından efsane ve destanların ayrı bir yeri de bulunmaktadır. Bu bakımdan kahramanların anneleri ve eşlerinin ilahi ışıktan gelen varlıklar olarak betimlenmesi Türk destanlarının en belirgin özelliklerindendir. Göksel semboller içinde kadın tasvirinin yapılması onun varlık âlemi içindeki kıymetini de göstermesi açısından dikkate değerdir. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Han'ın eşinin karanlık bastığında gökyüzünden inen, aydan ve güneşten parlak bir ışık şeklinde tasvir edilmesi bu duruma işaret etmektedir (Tellioğlu, 2016, s. 213).

Bu anlayış Türk kadınının toplumdaki konumuna da yansımıştır. İslamiyet'ten önceki dönemde kadınlardan devlet başkanı, vezir ve hâkim olanlar bulunmakla birlikte örtünme ve harem hayatı da bulunmamaktaydı. Türklerde özellikle hatunların siyasi gücü üzerinden çeşitli çıkarımlara ulaşmak mümkündür İlk defa Göktürkler zamanında Bumin Kağan'ın eşinin unvanı olarak kayıtlara geçen hatun ismi, devlet yönetiminde hak sahibi kadın anlamında imparatoriçe ya da kraliçe unvanını karşılamaktadır (Tellioğlu, 2016, s. 216). Bununla birlikte eski Türklerde resmi toplantılarda hakanın yanında hatunun da yer aldığı kaydedilmiştir (İnan, 2022c, s. 333).

İslamiyet'in Türkler tarafından kabulünden sonraki ilk dönemlerde Anadolu'da yaşayan Türk kadınının giyim kuşamı ile ilgili her hangi bir kısıtlamanın olmadığı ya da kamusal alanda rahatlıkla dolaşabildiği görülmektedir. Bu cümleden bahisle, 14.yüzyılda Anadolu'da seyahat etmiş olan İbn-i Batuta (Koçyiğit, 2009, s. 54), kadınların örtünmediklerini ve kendilerine hürmet edildiğinden bahsetmiştir (Belen, 2000a, s. 64). İbn-i Batuta, Türk kadınlarının şaşırtıcı derecede özgür olduğunu ifade etmiştir. Kendisi, Türk kadınlarının son derece iyi giyindiklerini, yüzlerinin açık olduğunu ve ata bindiklerini dile getirmiştir (Koçyiğit, 2009, s.57,69).

İbn-i Batuta'nın Türk kadını hakkındaki değerlendirmeleri bu şekildeyken İslam'ın ilk evresinde Arabistan coğrafyasında genel itibariyle Arap kadını, erkeklerle denk görülmemiş, hukuk itibariyle erkeğin altında ve bir iş hakkında erkekler gibi söz alamamıştır (Günaltay, 1951, s. 692-693). Çoğu kadın miras hakkından mahrum olduğu gibi Arap toplumu, köle-cariye, mevali ya da hürlerden oluşmuştur. İslamiyet'le birlikte Kur'an ifadeleri ve Hz. Peygamber'in rol model olma bilinci ile ortaya koyduğu yaklaşımlar kadınların özgürlüğü ve güvenliği konusundaki önemini vurgulayan bir perspektif sunmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Saadet Asrı'nda Müslüman

toplumunda kadınlar ve erkekler arasında sosyal etkileşim ve cami gibi ortak ibadet mekânlarında birlikte bulunma pratiği, İslam'ın erken dönemlerindeki toplumsal yaşamın bir yansımasıdır. Kadınların camilerde hem öğretici hem de öğrenci olarak yer alabilmesi, eğitim ve bilginin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin erişilebilir olduğunu gösterir (Altınay, 2004, s. 80-82). İslam fıkhnın öncüsü sayılan Hz. Aişe bu kapsamda gösterilebilir. Çok sayıda kadın öğrenci yetiştirdiği gibi öğrencileri arasında erkekler de bulunmaktaydı (Öztürk, 2013, s. 136-137).

Peygamberin içinde bulunduğu Arap coğrafyasında erkeğe nispetle kadına daha az değer verilmesinde yaşadıkları muhit icaplarının büyük bir etkisi olduğu söylenebilir. Kabileler şeklinde yaşayan Araplar, çöl hayatının getirmiş olduğu mecburi yaşam koşulları onları daima savaşlarla meşgul etmiştir. Dolayısıyla eli silah tutan ve savaşabilen erkekler Arap kabilelerince daha çok rağbet görürken kız çocukları aynı nispette değer görmemiştir (Günaltay, 1951, s. 693-694). Görüldüğü üzere pratikte asırlardır oluşan birtakım bakış ve anlayışların bir anda değiştiğini söylemek pek mümkün değildir. Kadınların baskı altına alınarak sosyal hayatta itibarlarının azaldığı, kadınların sokakta dolaşmasının ayıplandığı, aşamalı olarak câmiye sokulmadıkları ve kadınların dükkânlara gitmesinin de yasaklandığı ilk evre Emevilerle başlamış ve bu anlayış Abbasiler döneminde de devam etmiştir (Belen, 2000a, s. 65-67). Bu bağlamda Abbasilerde kadınlar, Halife Kadir (M.991-1031) devrine kadar ev dışında serbestken bu halife devriyle dışarda erkeklerden ayrı yaşamak zorunda bırakılmış ve hareme itilmiştir (Üçok, 2021, s. 192). Abbasiler döneminde halife ve vezirlerin yakın çevresinde yer alan veya ekonomik olarak güçlü olan kadınlar, bazı durumlarda siyasi etkinliklerde ve toplumsal yükselmelerde belirgin roller üstlenebiliyorlardı. Kadınların siyasi ve toplumsal hayatta daha sınırlı roller üstlendikleri gerçeği, dönemin sosyal yapısının ve toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olur (Arslan, 2011, s. 132; Hizmetli, 2018, s. 1244-1251). Bir başka ifadeyle, kadınların konumlarının ve yaşam biçimlerinin belirleyicileri, kültürel ve iktisadi koşullarla birlikte (Toprak, 2016, s. 173) erillik ile iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği organik bağla da ilişkilidir (Rose, 2018, s. 98).

Arap dünyasında kadının sosyal hayattaki genel durumu bu şekildeyken Türklerin İslam dinini benimseyişleri 9. yüzyıl ile başlamış ve sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Arap tüccarların Türklerle ilişki kurmalarının ilk öncülü iktisadi ve siyasal nedenlere dayanmaktadır. Bu dönemde Türkler, çeşitli toplumsal çalkantılar nedeniyle İran'ın güneyinde sıkışıp kalmış yarı göçebe topluluklar hâlinde yaşamışlardır. Türklerin İslamiyet'i kabullenişlerindeki en önemli etken yurt edinebilme gayesidir. O dönemde bir yanda çok güçlü Abbasi devleti bir yanda da Anadolu'da köklü bir Bizans devleti bulunmaktadır. Bu iki devletle başa çıkabilecek iktisadi ve siyasi güçleri bulunmayan Türkler, eski inanç sistemlerine benzer mistik özün, tasavvuf şeyhleriyle İslamiyet'in kendilerine anlatılmasıyla İslam dünyasına dâhil olmuşlardır. İslamiyet'in kabulü ile Türk toplumunda bir uyumlanma süreci başlamış ve bu sürecin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisi günümüze kadar devam etmiştir (Altındal, 2016, s. 72-73).

13. yüzyılda kurulan Ahi Teşkilatı'nın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları (Bacıyân-ı Rum) teşkilatı, dönemin önemli âlimlerinden Şeyh Evhadüddin-i Hamid el-Kirmani'nin kızı Fatma Bacı'nın liderliğinde Türkmen kadınlar tarafından Kayseri'de kurulmuştur ve dünyada kurulan ilk kadın örgütü olarak anılmaktadır. Kayseri'de kurulan sanayi sitesindeki kadın teşkilatı, hanımların el sanatlarını icra (halı, kilim, giysi) ettikleri yer olarak bilinmekle birlikte (Sırım, 2015, s.118,121) Anadolu'nun Türkleşmesinde, korunmasında, sanat ve ticaret hayatında da etkili olmuşlardır (Bayram, 2016, s. 7). Anadolu'da ve kırsal kesimde geleneksel özgürlüğünü kısmen sürdüren Türk kadınının yaşantısı şehirli kadından farklı olmuştur. İstanbul'da yaşayan kadınlar öncelikle İslamiyet'in, Emevilerin, Abbasilerin ve Bizans'ın da sosyo-kültürel yapısının etkisiyle çeşitli baskı unsurlarıyla karşılaşmışlardır. Dolayısıyla kadınların yaşam deneyimleri, farklı dönemlerdeki siyasi ve kültürel yapılarla derinden etkileşim içinde olmuş ve zamanla farklı roller üstlenmelerine yol açmıştır (Oktar, 1998, s.18).

Uzun bir tarihsel sürece tanıklık eden Türk kadını ve Türk tarihinin bir parçası ve konusu olan Türk kadınının konumu, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde belirgin farklılıklarla karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadelenin başarıya kavuşmasından sonra Mustafa Kemal'in liderliğinde yeni bir evreye giren Türk Siyaseti, Cumhuriyet'in ilanından sonra "Cumhuriyetçi Çağdaş Kadın" algısını yerleştirmeye çabalamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan dönemde Türk kadınının yaşam biçimi ve toplumsal hayattaki konumu incelenmiş, bu geniş zaman diliminde toplumsal zihniyetin ve Türk kadınına bakış açısının, özellikle din ve siyaset ilişkisi çerçevesinde nasıl değişim gösterdiği ele alınmıştır. Çalışma, 1914-1928 yılları arasında Osmanlı Türkçesiyle yayımlanmış olan *Kadınlar Dünyası*, *Yeni Kitap*, *Altun Işık*, *Asri Türkiye Mecmuası*, *Türk Kadını*, *İctihad*, *Resimli Ay*, *Süs*, *Hayat* ve *Kadın Yazıları* gibi dergilerde yayımlanan yazılar üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu yazılar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk kadınının toplumsal, dini ve kültürel konumunun dönüşümünü ortaya koymak amacıyla incelenmiştir. Ayrıca, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türk kadını, modern ve seküler bir çizgide ilerlemeyi, yurttaş kimliğinin kabulünü sağlamayı ve annelik misyonunu sürdürerek bilimsel ve ekonomik alanlarda üretken bir model oluşturmayı hedeflemiştir. Türk kadınının toplumsal zihniyetteki konumunu ve yaşam biçimini etkileyen çok

boyutlu faktörler, tarihsel bir perspektifle ele alınarak, bu çalışmanın günümüz toplumuna ışık tutması amaçlanmıştır.

2. OSMANLI DÖNEMİNDE TÜRK KADINI

Osmanlı Devleti, başlangıçta eski Türk kültür anlayışını korumuş olsa da zaman içinde bu anlayışı Arap/İslam kültür ve hukukuyla yeniden şekillendirmiştir. İslamiyet'in toplumsal ve siyasi yapıya uyumlanması teokratik bir örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Siyasi ve kültürel dönüşüm Osmanlı toplumunun genel yapısını etkilemiştir. Teokratik örgütlenmenin temel özelliği, İslamiyet'in belirlediği ve yaratıcı tarafından konulmuş olan hükümlerin "eleştirilemez, sorgulanamaz, değiştirilemez" hukuk kuralları olmasıdır. Bu yaklaşım, Osmanlı toplumunda kadınların yaşam biçimini de etkilemiştir. Özellikle kadın kimliğinin, erkek karşısında ikincil bir konumda "kutsal bir yazgı" olarak görülmesi ve zamanla toplumda içselleştirilmesi, İslamiyet'in ve Osmanlı hukukunun kadın üzerindeki etkilerinin bir sonucudur. Bu durum, kadınların sosyal ve toplumsal yaşamda belirli sınırlamalarla karşılaşmasına ve erkek egemen bir düzen içinde var olmalarına yol açmıştır (Yılmaz, 2010, s. 193).

Osmanlı'da kadınların yaşam biçimleri üzerindeki sınırlamalar üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa köylü kadınların kentli kadınlara göre daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Saray yaşamı hariç, Müslüman Türk kadınlarının gündelik yaşamlarındaki farkları ortaya koyan ana unsur, kent ve köy yaşamının kendine özgü yapısı ve bunun kadınların yaşam biçimlerini şekillendirmesidir. Feodal düzenin hem fetih hem de üretim için kas gücüne duyduğu ihtiyaç, bu düzeni koruma ve üretici sınıfı temsil eden erkek karşısında kadının, tüketim toplumunun bir ögesi olarak görülmesine neden olmuştur. Dolayısıyla tüketici kesimi temsil eden kentli kadının, bir düzen içinde tutulabilmesi amacı kadınların giyim kuşamından gidilecek mekânlara kadar bir takım kısıtlamaları getirmiştir. Bunun yanı sıra, kentli Müslüman Türk kadınlarının çarşı ve pazarlarda satış yaparak para kazandıklarını ifade etmek gerekir. Bu kapsamda, ekonomik temeli tarıma dayanan Osmanlı toplumunda toprağa dayalı üretim gerçekleştiren ve bahçe ürünlerini satan kadınların yanı sıra, ilki Hürrem Sultan'ın desteği ile İstanbul'da kurulan avrat pazarında kadınlar elindekileri satarak geçimlerini sağlamışlardır. Beyazıt Camii çevresinde ağırlıklı olarak kâğıt, parfüm ve kuyumculardan oluşan dükkânlar, kadınlar tarafından işletilmiştir. İpekçilik, kumaş ticareti, hamam işletmeciliği, köle ticareti ile meşgul olan kadınların da olduğu görülmektedir (Ünal, 2020, s. 247-251).

Osmanlı sarayında yaşayan farklı etnik kökenlere sahip kadınların, maaş ve ödenekler aracılığıyla ekonomik bağımsızlık kazandıklarını ve bu sayede Osmanlı toplumunda Türk kadınlarına göre daha azınlıkta bir grup oluşturduklarını belirtmek gerekir. Bu durum, Osmanlı sarayının çok kültürlü yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Saray, farklı etnik gruplardan kadınların hizmet verdiği ve bu kadınların saray içinde belirli sosyal ve ekonomik statüler elde ettiği bir ortamı temsil eder. Ancak bu kadınlar, genellikle sadece sarayın içinde özgürlük ve bağımsızlık kazanabilmişlerdir; dış dünya ile ilişkileri ve etkileşimleri sınırlı kalmıştır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yapısının bir parçası olan saray kültürü ve kadınların sosyal konumları üzerine bir bakış açısı sunar. Saraydaki kadınların ekonomik bağımsızlıklarının, genel olarak Osmanlı toplumu içindeki kadınların statüsüne kıyasla farklılık gösterdiği ve etnik kökenlerinin bu bağlamda bir rol oynadığı anlaşılır (Oktar, 1998, s. 19).

15. yüzyılın ortalarından itibaren devletin yapısında meydana gelen değişimle ümmetçilik anlayışı devlette benimsenmiştir (Belen, 2001b, s. 36). Türklerin ümmet anlayışını benimsemeleri, töre ve geleneklerin birbirine tesir etmesine ve şariat hükümlerine göre sistemin yeniden belirlenmesine yol açmıştır. Bu durum kadınların var olan haklarında bir takım kısıtlamalara neden olmuştur (İnan, 2020b, s. 165). Bunun yanı sıra, 16. yüzyıldan itibaren etkileri görülen Batılı tüccar ve yabancı devlet görevlilerinin İstanbul'da yaşamasıyla birlikte başkentte getirdikleri Batı modası varlıklı Müslüman ailelerin de dikkatini çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı kültürü ve modasının etkilerinin nasıl kısıtlandığını ve sıkı düzenlemelerle kontrol altına alındığını gösteren fermanlar bulunmaktadır. III. Osman döneminde kalın siyah peçe kullanmayan kadının sokağa çıkması yasaklandığı gibi Saray kadınları dışındaki kadınların da sandala binmesine izin verilmemiştir. Saray kadınları dışındaki kadınların sandala binmelerinin yasaklanması, sosyal sınıf farklılıklarını ve saray ile halk arasındaki ayrımı gösteren bir uygulamadır (Şemşek, 2020, s. 196).

Osmanlı toplumunda Müslüman kadınların görünürlüğüne getirilen kısıtlamalar, özellikle mekânsal sınırlamalarla belirginleşmiştir. Toplumdaki karşıt cinsler arasındaki sosyal ilişkilerin kontrol altında tutulduğu bir ortamda, kadınlar ile erkekler için ayrı dünyalar oluşturulmuştur. Devlet tarafından belirlenen kurallarla kadınların gidebileceği yerler, gezebileceği alanlar, hangi araçlara binebileceği, araçların hangi bölümlerinde oturabileceği, nerede alışveriş yapabileceği ve hangi camilerde ibadet edebileceği düzenlenmiştir. Örneğin, Sultan II. Selim dönemine ait 1573 tarihli bir ferman, kadınların kaymakçı dükkânlarına girmelerini yasaklamıştır. III. Selim'e ait 9 Eylül 1790 tarihli fermanla ise kadınların erkeklerle birlikte kayığa binmeleri yasaklanmıştır. II. Mahmut döneminde ise kadınların mesire alanlarında dolaşmaları yasaklanmıştır. Bu fermanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların yaşamlarına yönelik mekânsal kısıtlamaların somut örneklerini

sunmaktadır. Kadınların kamusal alanda görünürlüklerinin sınırlanması, toplumsal normların ve ahlaki değerlerin korunması adına alınan tedbirler olarak değerlendirilebilir. (Yılmaz&Aksın, 2022, s. 1268-1269). Bu kapsamda, Osmanlı-Türk konutlarının başlıca özelliği pencere kafesleri ya da yüksek duvarlarla çevrili mekânlar olarak göze çarpmaktadır. Ancak Tanzimat'tan sonra evlerde balkona rastlanmaya başlanmış ve bu da Batı taklitçiliği nedeniyle muhafazakârlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Çakır, 2016, s. 226-227).

Osmanlı'daki Müslüman kadınların özel ve kamusal alandaki yaşam biçimlerini belirleyen unsurların başında dönemin din görevlilerinin yasa ile pratiklerindeki uygulamalarının da etkili olduğunu ifade etmek gerekir. 17. yüzyılda etki gücünün kuvvetli olduğu ve sonraki yüzyıllarda da muhafazakâr kesimde düşünsel ve biçimsel etkilerinin devam ettiği ve adını Kadızade Mehmed'den (öl.1635) alan Kadızadeliler hareketi, Sünni İslam inancının katı yorumu olarak tanımlanabilir. Bu anlayış, IV. Murad (1623-1640), IV. Mehmed (1648-1687) gibi padişahlarca amaçlarına uygun düştüğünde, siyasi istikballeri için de korunup kollanmıştır. Bunun çoğunlukla, siyasi muhalefeti bastırmak üzerine şekillendiği ve siyasi egemen gücün, dini söylem ve uygulayıcılarıyla organik bir bağı olduğu görülmektedir. İstanbul ve çevresinde daha çok etkili olan Kadızadelilerin, kadınların borç alma, verme, doğum yaptırma (ebe) ve ölü yıkama gibi zaruri durumlar dışında evlerinde kalmaları hatta düğüne, hamama, hasta ziyaretine dahi gitmemeleri yönündeki katı İslam yorumları, fermanların içeriklerinde ve muhafazakâr zihniyetin de şekillenmesinde etkili olmuştur (Zilfi, 2020, s. 50-68).

Osmanlı aile hukukuna bakıldığında genel esasları itibarıyla özel hayat alanında şeri hukukun uygulandığı görülür. Hanefi mezhebinin esas alındığı bu hukuk düzeninde küçük yaşta çocuklar, velileri tarafından evlendirilebildikleri (Tonga, 2017, s. 57) gibi buluğa eren kız çocukları, veli izni olmadan da evlenme hakkına sahiptir. Hanefi hukukçulardan İmam Muhammed ise, buluğa eren kızın kendi rızasına ilaveten velisinin iznini de şart koşturmuştur. Osmanlı Devleti'nde 1544'ten itibaren İmam Muhammed'in görüşünü ve zamanın ihtiyaçlarını da göz önünde bulunduran kadılar, veli iznine dayanmayan nikâhtan men edilmişlerdir. Evlilikte karşılıklı rıza esastır. Bunun ihlal edilmesi durumunda şikâyet olursa, kadı evliliği feshederdi. Ancak, "Kızı kendi haline bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya" düşüncesiyle kızların eş seçimine büyük ölçüde müdahale edildiği görülmektedir (Kurt, 2013b, s. 33-34).

Kimi zaman aileler, küçük yaşta kız çocuklarını gelir elde etmek için yaşça büyük erkeklerle evlendirmişlerdir. Zira İslam hukuku, nikâhta taraflar için bir yaş sınırlaması getirmemiştir (Tonga, 2017, s. 58). Osmanlı'da evlenme için nikâh akdinin mahkeme sicillerine kaydedilmesine dikkat edilmiştir. Ancak bu hassasiyet, İmparatorluğun her yerinde evliliklerin sicile kaydı konusunda aynı hassasiyetin gösterilip gösterilmediği kapsamlı bir araştırma konusudur. Kadı izni olmadan yapılan evliliklerin geçersiz olduğu Osmanlı'da nikâhta rıza konusu olan kadınlar buluğa ermemiş kız, buluğa ermiş kız ve dul kadın (seyyibe) şeklinde üç sınıfa ayrılmıştır. Bu ayırım, küçük yaşlardaki kızların velileri aracılığı ile nikâhlarının akdedildiğini göstermektedir (Can, 2008, s. 206).

Kız çocuklarının erken evlendirilmesi bir takım gerekçelere dayandırılmıştır. Bunlar arasında kız çocuğunun erken buluğa ermesi ile onları gayri meşru cinsel ilişkilerden korumak, babanın ölümü durumunda kız çocuğuna güvence sağlamak ya da bir çocuğun masrafindan kurtulmak gibi gerekçelerle açıklanmıştır. Buradaki en önemli husus, İslam ve Osmanlı hukukunda "çocuk" kavramından ne anlaşıldığıdır. Resmi mezhebin görüşleri doğrultusunda Osmanlı hukukuna göre kız ya da erkek çocuk baliğ olduğu anda artık çocuk değildir. Bu durumda kızlarda buluğda alt yaş sınırı 9, üst yaş sınırı 15, erkeklerde ise bu aralık en alt yaş sınırı 12, en üst yaş sınırı kızlardaki gibi 15 yaş kabul edilmiştir (Akyılmaz, 2019, s. 154-157).

Osmanlı döneminde tartışma konusu olan bir diğer mesele çok eşlilik, yani erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesidir. İslam hukuku, belirli şartlar ve gerekçeler çerçevesinde çok eşliliği mubah kılmış ve bunu dört kadın ile sınırlamıştır. Ancak bu durum, her erkeğin keyfi olarak kullanabileceği mutlak bir hak değildir. Bu uygulama daha önce Cahiliye Arap toplumunda mevcut olan ve sınırsızca uygulanan bir pratikken, İslam'ın getirdiği düzenlemelerle çok eşlilik, belirli koşullar altında uygulanabilen bir hukuki düzenlemeye dönüşmüştür. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nda da çok eşlilik konusu hem İslam hukuku çerçevesinde hem de toplumsal normlar açısından önemli bir tartışma konusu olmuştur. İslam'ın getirdiği sınırlamalar ve koşullar, Osmanlı toplumunda çok eşliliğin nasıl algılandığı ve uygulandığı konularında belirleyici olmuştur (Yılmaz, 2019, s. 559-561). Dolayısıyla çok kadınla evlilik dini olmaktan ziyade sosyal ve kültürel kodlarla ilgili bir gerçekliktir. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla çok eşlilik daha çok ekonomik ve sosyal statüsü düşük kadınlar arasında görünmektedir (Kurt, 1999a, s. 207).

Osmanlı'da evlenme kadar boşanma da İslam hukukuna göre belirlenmiştir. İslam hukukuna göre prensip olarak boşanma erkeğe aittir. Erkeğin tek taraflı iradesiyle karısından boşandığını yalnızca söz ile bildirmesi yeterlidir. Durumun mahkemeye kaydedilmesi hukuken şart koşulmamıştır. Ancak, mahkeme sicillerinde çok sayıda boşanma belgesi, Osmanlı toplumunda boşanmaların çoğunun kayda geçirildiğini göstermektedir (Mayader, 2007, s. 300-301). İslam hukukunda kadının da boşanma hakkı vardır. Boşanma, çocuk sahibi olamama, sorumlulukların yerine getirilmemesi, anlaşmazlık, zina, rızasız yapılan evlilik gibi nedenlerle gerçekleşmiştir.

Erkeğin karısını boşaması halinde kadının ve (varsa) çocuğun geçimini temin etmek erkeğin görevi sayılmıştır. (Kars, 2022, s. 1711).

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, Osmanlı saray ve kent kadını ile köylü kadının yaşam biçimi, toplumsal konumu, mekânsal sınırlılıkları ve kamusal alandaki hareket alanları arasında belirgin farklılıklar olduğu söylenebilir. Osmanlı'daki Müslüman kadınların özel ve kamusal alandaki yaşamlarını şekillendiren başlıca unsurlardan biri, din görevlilerinin yasal düzenlemelerle birlikte uygulamaya koyduğu dini pratiklerdir. Buna ek olarak, Sünni İslam inancının katı yorumları, kent-kır ayrımına, toplumsal yapının dönüşümüne ve kadın kimliğinin muhafazakâr bir zeminde yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu anlayış, özellikle Tanzimat döneminde, gölgede bırakılan ve ev içi alanla sınırlandırılan Müslüman-Türk kadın kimliğinin bir yansıması olarak görünürlük kazanmıştır. Bu süreçte Batı menşeli yayınların ve kentli azınlık aydınlarının etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir."

2.1. Tanzimat Döneminde Türk Kadını (1839-1876)

Tanzimat dönemi düşünsel, siyasi ve toplumsal ıslahat hareketlerinin başladığı bir dönem olmakla birlikte Osmanlı cemiyeti içinde düşünsel farklılık ve gelişmelerinde olduğu gözlemlenmektedir. (İnan, 2022c, s. 334). Bu kapsamda, 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunun yayımlanmasıyla başlayan Tanzimat dönemi, Osmanlı aydınlarının Batı uygarlığına yönelişlerine de denk gelmiştir. İlk özel Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval'de (1860) Türk halkının evlilik içi ilişkileri anlatılmış ve bazı din adamlarının alaycı bir üslupla ele alındığı Şinasi'nin, Şair Evlenmesi adlı küçük piyesi yayımlanmıştır. Sonrasında Şinasi'nin çıkardığı (1862) Tasvir-i Efkâr gazetesinde Namık Kemal'in, kadınların eğitime ilişkin makalesi yayımlanmıştır. Namık Kemal'in yönetimindeki İbret, Tanzimat döneminde yine kadın sorunlarına eğilen en etkili gazete olarak kabul edilebilir. Namık Kemal, yazılarında Osmanlı ailesinde kadının ezilmesine karşı çıkmıştır (Caporal, 1999, s. 59-60). Tanzimat döneminde, devlet ve sosyal kurumlara yeni bir düzen getirme anlayışı aile ve kadını da etkilemiştir.

1800'lerin ortalarından başlayan ve yeni Türk edebiyatı olarak adlandırılan dönemde, kadınların yazar, karakter ve okuyucu olarak konumları genellikle erkek bakış açısına göre şekillenmiştir. Bu durum, sosyal hayatta kadınların "erkeğe göre bir kadınlık" durumunu ortaya çıkarmıştır. Ancak zamanla kadınlar, önce okuyucu olarak başladıkları edebi yolculuklarında kalemlerine sarılarak kendilerini ifade etmeye ve yazmaya karar vermişlerdir. Bu süreçte, ilk kadın romancı olarak kabul edilen Fatma Aliye Hanım'ın öncülüğünde birçok kadın yazar ortaya çıkmıştır. Halide Nusret, Zafer Hanım, Makbule Leman, Emine Semiye, Suat Derviş, İhsan Raif, Güzide Sabri, Yaşar Nezihe, Şükûfe Nihal, Şair Niğar Hanım, Müfide Ferit, Nezihe Muhittin gibi isimler de bu edebi harekete katılan önemli yazarlardır. Bu dönemde kadın yazarlar, edebi eserlerinde genellikle kadınların yaşadığı toplumsal sorunları, aile içi ilişkileri, eğitim ve özgürlük mücadelelerini işlemişlerdir. (Argunşah, 2016, s. 10-12).

1860'lardan sonra başlayan ve sosyal konulara değinen yeni edebiyatın yazarları kadın meselesine eğilmişlerdir. Doğu ve Batı dünyasının kadına bakışına yönelik karşılaştırmalı eserler kaleme alan dönemin aydınları, gelecek nesillerin yetiştiricisi durumundaki kadınlardan dinin ve geleneğin değerlerini kaybetmeden bilgi sahibi olmalarını beklemişlerdir. 1860'larda başlayan özel Türk gazeteciliğinde kadınlarla ilgili ek sayılar çıkartılmıştır. 1895'ten itibaren kadınlar tarafından Hanımlara Mahsus Gazete çıkartılmıştır (Uğurcan, 1999, s. 990-991). Osmanlı toplumunda kadınların büyük bir kısmının ekonomik olarak eşlerine bağımlı olmaları, kadın haklarının üst sınıf kadınlarca dile getirilmesine yol açmıştır. Osmanlı kadınlarını destekleyen ancak söylemin ve pratiğin sınırlarını belirleyen aydın erkekler, kadının eğitimini, eş, annelik ve milliyetçi öğelerle sınırlamışlardır (Berktaş, 2018, s. 90-94).

Tanzimat döneminde yayın hayatında kadınlara yönelik yeni söylemler Osmanlı Devleti'nin siyasi uygulamalarına da yansımıştır. 1858'de çıkartılan yeni arazi kanununa göre artık kız çocukları da hak sahibidir. Asıl değişiklik eğitim sahasında gerçekleşmiştir. Tanzimat'a kadar sadece sıbyan mektebine gönderilen kız çocukları için 1842'de Tıbbiye Mektebi'nde ebelik kursları açılmış, bunu 1858'de ilk kız rüştiyesi ve 1869'da İstanbul'da ilk kız sanayi okulunun açılması takip etmiştir. Kızlar için açılan ortaokullar beraberinde kadın öğretmen ihtiyacını doğurmuş ve 1870'de Darü'l-muallimat açılmıştır (Denman, 2018, s. 37). Kız öğretmen okulları, kız rüştiyeleri ve sıbyan mekteplerine kadın öğretmenler yetiştirmiştir. Bu gelişmeler, kadınların ilk kez kamusal alanda çalışabilmesine imkân vermiştir (Güven, 2012, s. 124). 1897 yılında kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Tüm bu yasal ve kurumsal gelişmeler, İstanbul, Selanik gibi büyük kentlerde, kadınların evin dışına çıkmalarına imkân tanımıştır (Gökçimen, 2008, s. 11).

Tanzimat döneminde eksikliği hissedilen bir diğer konu da Medeni Kanunun hazırlanmasıdır. Neticede Ahmet Cevdet Paşa önderliğindeki komisyon, 1868-1876 yılları arasında çalışarak Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye adı verilen Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu'nu düzenlemiştir. Ancak, 1851 madde ve 16 kitaptan oluşan söz konusu kanun; kişiler hukuku, aile hukuku, vakıf, miras hukuku ile ilgili hükümleri bünyesinde barındırmamıştır (Ateş, 2015, s. 54-55). İçinde borçlar, eşya ve usul hukukuna uygun hükümler mevcuttur. Hükümlerin çoğu borçlar hukukuna ilişkin, daha az bir kısmı da eşya ve usul hukukuna aittir (Karahasanoğlu, 2011, s.104). Bir

başka ifadeyle ülkedeki medenî kanun boşluğunu doldurmak amacıyla yola çıkan Mecellede, borçlar hukuku ağırlık kazanmış ve esaslar yalnız Hanefi hukuku ilkelerine göre belirlenmiştir. Bu nedenle Mecelle, gerçek anlamda medenî yasa kapsamında değerlendirilmemiştir (Üçok vd., 2022, s. 327). Bunun nedeni, aile içi anlaşmazlıklarda yabancı devlet vatandaşlarının konsolosluk mahkemelerine, Müslüman olmayan Osmanlı tebaasının istedikleri takdirde cemaat mahkemelerine, Müslüman Osmanlı tebaasının da şer'îye mahkemelerine gitmesidir (Karahasanoğlu, 2011, s. 105).

Osmanlı Devleti, içeride hukuki düzenlemelerle meşgulken Avrupa'da sosyo-ekonomik-teknolojik değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Avrupa'da kilise ve gericilik sindirilmiş, faydacılık, maddecilik ve pozitivism çerçevesinde bilim öne çıkartılmıştır. Avrupa'da görülen teknolojik uygarlık geniş ölçüde üretim ve sermaye ile meşgul olmuş, bunun yansıması olarak vapurlar, demiryolları, binalar, caddeler, fabrikalar, üniversiteler hayatın içinde yer almıştır. Bu değişim, Avrupa'daki yaşayışı, sivil idareleri, kanunların uygulanmasını etkilemiş ve özellikle amme hizmeti yapan yeni bir bürokrasinin doğmasına yol açmıştır. Tanzimat döneminde Batı uygarlığını gören Osmanlı aydınları söz konusu değişimden etkilenerek, ilerlemek anlamına gelen "terakki" kavramını kullanmaya başlamışlardır (Berkas, 2007, s. 33-35). Bu dönemde değişim devlet kurumları, hukuk düzeni, eğitim sistemi üzerinden öncelikle başlamıştır. Aynı zamanda, Avrupa devletleriyle gittikçe artan ekonomik ve siyasal ilişkilerde ülkedeki "Batılılaşma" eğilimini artırmıştır. (Özer, 2014, s. 24).

Batı uygarlığını tanıma ve anlama yönündeki eğilimler, muhafazakâr kesimde rahatsızlıklara yol açmış ve baskılar en çok Müslüman kadınlar üzerinde de etkili olmuştur. Bu baskıların başında Müslüman kadınların dış giyimi gelmektedir. Kadınların giyimleri hakkında örtünme konusundaki ilk düzenleme 1725'te çıkartılmıştır. 1819'da ise Müslüman kadınların sarı, pembe ve buna benzer renklerden başka ferace giyemeyecekleri belirtilmiştir. Hristiyan kadınlar ise siyah ve buna benzer renklerde ferace giymek durumunda kalmışlardır (Tonga, 2017, s. 60-62).

İstanbul'da ilk çarşafın ortaya çıkışı 1850'lerde gerçekleşmiştir. İlk çarşafın moda olarak yayılması, Suphi Paşa'nın Suriye Valiliği görevinden İstanbul'a dönüşünde, ailesinin çarşafı Çamlıca'da gözükmeleriyle başlamıştır. Bu dönemde, daha önce Halep, Bağdat'tan getirilen kumaşlardan yapılan çarşafın yerini Avrupa'dan getirilen kumaşlar almış ve bu yeni malzemeler dönemin moda etkisiyle çeşitli şekillerde kullanılmıştır (Bulut, 2013, s. 319). Çarşafa yönelik bir takım uygulamaların II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde süslü feraceler yasaklanarak yerine çarşaf giyme zorunluluğu getirilmiştir. Ancak, bazı erkeklerin hırsızlık yapma gayesiyle çarşafı kullanmaları ve padişahın kendini risk altında hissetmesi gibi gerekçelerle çarşaf giymek de yasaklanmıştır (Bostancı, 2021, s. 344).

Batılı giyim tarzının Osmanlı Müslüman kadınlar arasında yayılması, o dönemde geleneksel çevreler tarafından müsriflik olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Yüksek kesimde, lüks tüketim malları yanında pahalı kumaşlar ve başta Paris olmak üzere belli başlı moda merkezlerinden gelen kıyafetler popüler hale gelmiştir. Ancak bu durum Ahmet Cevdet Paşa gibi ilmiye sınıfı mensupları gibi bazı entelektüel kesimlerce eleştirilmiştir (Turan, 2005, s. 261).

Kadınların hayatlarını kısıtlayan düzenlemelere rağmen Tanzimat döneminde Osmanlı aydını düşünsel bir değişimin içine de girmiştir. O dönemde açılan modern okullardan mezun olanların yabancı dil bilmeleri, Batı'nın teknik, idari, askeri ve eğitim açısından model alınması değişimi ortaya koyan koşullar arasında sıralanabilir. Bu maksatla açılan ve programları geliştirilen Harbiye, Mülkiye ve Askeri Tıbbiye okullarının mezunları Osmanlı düşün hayatına yön veren aydın bir kadro olarak çıkmıştır (Mardin, 2020, s. 20).

2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını

1910'lu yıllarda dünya çapında feminist hareketin güç kazandığı bir döneme denk gelen Türkiye'de de kadınların özgürlükleri doğrultusunda önemli adımlar atılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında "yeni kadın" anlayışı ortaya çıkmış ve bu dönemin önemli bir kanıtı olarak kadınlar üzerine yazılan eserlerin artması gösterilebilir. Hürriyet, eşitlik, adalet gibi ilkeler Osmanlı coğrafyasında kadın sorununu gündeme taşımış ve kadının toplumsallaşması ile kadın-erkek eşitliği kavramları II. Meşrutiyet döneminin temel konularından biri haline gelmiştir (Toprak, 2019, s. 48).

Bu dönemde belirli sınırlar içinde çizilen "yeni kadın" anlayışı, kadını çalışkan, kuvvetli, erkeğinin yanında duran, maneviyatı yüksek, ölçülü ve ahlaklı biri olarak tanımlamıştır (Kaymaz, 2009, s. 69). Ayrıca II. Abdülhamid döneminde İstanbul'daki kadınların tercih ettiği giyim tarzları da dikkat çekicidir. Örneğin, Osman Hamdi Bey'in eserlerinde görüldüğü gibi, 1887 tarihli "*Gezintide Kadınlar*" tablosunda kadınlar renkli ve süslü feraceler ile ince yaşmaklar takarken, 1906 tarihli "*Mimozalı Kadın*" tablosunda Avrupai tarzdaki giyim üstüne çarşaf ve siyah peçe ile resmedilmiştir. Bu resimler, dönemin kadın giyimindeki değişimleri ve sınırlamaları gözler önüne sermektedir. (Argıt, 2015, s.261).

Ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlandırılmış olan Osmanlı Müslüman kadınının, II. Meşrutiyet'in ilanı ile toplumsal yaşamındaki konumuna farklı bir statü kazandırılmasındaki en büyük vasıta basın aracılığı ile gerçekleşmiştir (Çakır, 2016, s. 59). İslam dünyasındaki kadınların durumu, genellikle erkek seçkinlerden oluşan reformcuların tartışma konularından biri olmuştur. Bu tartışmalar eğitim, cinsiyet ayrımı, örtünme ve çok eşlilik üzerinedir. İlerlemeyi hedef alan gündem ise İslam'ın çağdaşlıkla olan uyum sorunudur. (Kandiyoti, 2019, s. 95).

Bu süreçte İstanbul ve Selanik gibi önemli şehirlerde çıkan kadın dergileri, kadınların görüşlerini ifade etmeleri için önemli platformlar olmuştur. Örneğin, Kadın, Mehasin, Kadın Bahçesi, Kadınlar Dünyası, Kadın Hayatı, Kadınlar Duygusu, Kadın Kalbi gibi dergiler bu dönemde yayımlanmıştır. Bu dergiler aracılığıyla kadınlar, kendi deneyimlerini, düşüncelerini ve taleplerini kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır. Nigar Hanım, Kadınlık dergisinin yayımcısı olarak ön plana çıkmış; Feriha Kâmrân, Osmanlı Kadınlar Âlemi dergisinin başyazarı olarak etkili bir rol oynamış; Ulviye Mevlan da Kadınlar Dünyası dergisinin başyazarlarından biri olarak tanınmıştır. Bu kadınlar, dergiler aracılığıyla kadınların toplumdaki yerini, haklarını ve özgürlüklerini tartışmış ve bu konularda bilinçlenmelerine katkıda bulunmuşlardır (Caporal, 1999, s.81).

Bu dönemde ortaya çıkan düşünce akımlarından biri olan İslamcılık, Batı'nın tekniğini almayı ancak manevi olarak çöküntü halinde olan Batı dünyasının kültürel anlamda etkisinde kalmamayı savunmuştur. İslam birliğini bozuyor düşüncesiyle de her türlü ulusçu harekete doyasıyla Türkçülüğe de karşı çıkan İslamcılar, kadınların örtünmesini, çok eşliliği savunurken tiyatronun ahlaksızlık, çıplak modele bakarak resim ve heykel yapmanın günah olduğu gerekçesiyle bu tip sanat dallarına da sıcak bakmamışlardır (Hilav, 2002, s. 384).

İslamcı bir çizgide bulunan Şemsettin (Günaltay) Bey, “*Terakkimize Mani Olan İslamiyet Değil Bize Öğretilen Müslümanlıktır*” başlıklı makalesinde Müslümanların geri kalmalarını ilimden nasibini almamış derviş, ulema, mürşit kılığına bürünmüş insanların cehaletlerine bağlamıştır (Kara, 2022, s. 244). İlerlemek için Müslüman kadınların eğitim görmesi gerektiğini savunan Şemsettin (Günaltay) Bey, iyi nesillerin yetişmesini kadınların iyi eğitilmesine bağlamıştır (Çetinkaya, 2007, s. 77).

İslamcılarının tam karşısında duran Batıcılar için çağdaşlaşmanın önündeki engel dini taassuptur. Onlara göre kadınlar istedikleri gibi giyinebilmeli, okullara gidebilmeli, görücü usulüyle evliliğe son verilmeli, tembellik yuvası olarak görülen tekke, zaviyeler ve medreseler kapatılmalıdır. Ancak bu anlayıştaki Batıcılar dahi Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı lisanının devamından yana tavır almayı da ihmal etmemişlerdir (Safa, 2020, s. 51-52).

Bu dönemde etkisi giderek artan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), kendi adını alan bir kadınlar şubesi oluşturmuştur (Kaplan, 1998, s. 44). Bu şubenin en önemli siması Ahmed Rıza Bey'in kız kardeşi Selma Rıza'dır. Kendisinin önceliği kadınların eğitimidir. Kadınların kamu alanında yer almasını isteyen Selma Rıza, kadınlar üzerindeki tüm yasakların da kaldırılmasından yanadır. Eğitici konferansların verilmesine ön ayak olan İttihat Terakki'nin bu kapsamdaki çalışmalarına Emine Semiye Hanım da katılmıştır. İTC, kadının geleneksel rolünden çıkartılarak toplumsallaştırılmasını savunmuş ve politikalarını aile kurumu üzerine geliştirmiştir. İttihatçıların liderliğinde, milli aile fikri ortaya konmuş ve bu çerçevede kadınların toplum içindeki rolü yeniden tanımlanmıştır (Çelik, 2020, s. 16-18). Evlilik olgusu, dini bir müessese olmaktan çıkarılmış, ailenin biçimlendirilmesi, kültürün bir parçası ve millî kültürün yükseltilmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda, İttihatçıların Ziya Gökalp'in mimarı olduğu milli aile fikrini savundukları görülmektedir. İttihatçılara göre devrimin başarısı, sosyal devrimlerle beraber ailenin yeniden düzenlenmesi ile ilişkilendirilmiştir. İttihatçıların aile ve kadına yönelik politikaları, Osmanlı kadın hareketlerinin de temellerini oluşturmuştur (Özkiraz&Arslanel, 2011, s. 4).

Fikri tartışmaların en yoğun yaşandığı bu dönemde Balkan Savaşı çıkmış ve Türk kadını desteğini cephe gerisinde de göstermiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kadınlar Şubesi açılmış ve Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım, Prenses Nimet Hanım gibi önde gelen devlet ricali ile saraylı hanımlarda bu dönemde rol almışlardır. Balkan Savaşı'nda yaralanan askerlerin bakımlarından Türk kadın hemşireler sorumlu tutulmuştur. Böylelikle hemşireliğin, Türk kadınları için bir meslek olarak ele alınması da ilk defa Balkan Savaşı'nda gündeme gelmiştir (Türkmen, 2004, s. 492-493). Ülkenin içine düştüğü zor şartlar karşısında İslamcı çizgide olan Fatma Aliye, Türk kimliği ile öne çıkan Halide Edip ve Batıcı yaklaşımlarıyla tanınan Nigar Bint-i Osman Hanım gibi farklı fikir akımlarının savunucularının bir araya gelmesi konferansların en dikkat çekici yanındır (Kurnaz, 2012, s. 27-36).

Balkan Savaşlarının ardından Birinci Cihan Harbi'nin devam ettiği ve İttihatçıların iktidarı döneminde 1917 tarihli “Aile Hukuku Kararnamesi” ile çok eşliliğe sınırlandırma getirilmiş, kızlarda evlilik yaşı 17, erkeklerde 18'e yükseltilmişse de tam olarak kadınlar lehine düzenleme yapılamamıştır. Söz konusu kararname, bir İslam ülkesinde evlenme ve boşanma ile ilgili düzenlemeler yapan ilk hukuki metin olması bakımından önemli olsa da muhafazakâr çevrelerin tepkisine yol açtığından 1919'da kaldırılmıştır (Çelik, 2020, s. 19-20). Bu tepkilerin bir devamı olarak Müslüman kadınların tiyatrodaki oynamaları ya da tiyatroya gitmeleri yasaklanmıştır. Ancak İT'nin kadın politikalarındaki eksikliklerine rağmen sonrasında yargının şeyhülislamlıktan ayrılıp, Adliye Nezareti'ne bağlanması da dönemin laiklik yolunda atılan önemli adımlardan biri olmuştur (Kaplan, 1998, s. 64).

Osmanlı basınında kadınlarla ilgili yazılar kadının vazifelerinin ne olduğu, nerede başladığı ve nerede bittiği üzerine şekillenmiştir. Kâzım Sami'ye göre içtimai vazifelerde kadınlarla erkekler neredeyse bir tutulmalıdır. Kâzım Sami, kadının iffetinin erkekle bir görülmediğini ve halkın kadının iffetine büyük önem verdiğine dikkat çekmiştir. Toplumun bu tepkisi çoğunlukla kadına verilen değerin büyüklüğü ile bir tutularak açıklanmak istenmiştir. Kadına verilen hürmeten dolayı hürriyetinin kısıtlanması fikrine katılmayan Kâzım Sami'ye göre kamusal alanda, okullarda, ticari hayatta kadın yer almalıdır. Ona göre hak iddiasında bulunabilmek için öncelikle vazife sahibi olmak gerektiğine vurgu yapmış ve kadının ekonomik özgürlüğüne atıfta bulunmuştur (Sami, 1918, s. 18-19).

Bu dönemde kız çocuklarına yönelik açılan mektep liselerinin müfredatları erkek çocuklarınıninki ile aynı olmakla birlikte ev idaresi, sağlık bilgisi, biçki-dikiş ve mutfak bilgisi gibi dersler de verilmekteydi. Bu okulların amacı, geleceğin yuvalarını kuracak ve çocuk yetiştirecek olan kadınları dindar, ahlaklı ve vatanperver olarak yetiştirmektir (Nejat, 1918, s. 151-152). Ancak eğitim alanındaki olumlu gelişmelere rağmen Anadolu'nun taşra kesimlerinde kız çocuklarının okullara gitmesi pek kolay gözükmemektedir. Bu durum, dini taassubun halk üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. İslam dini, çağın gereksinimlerine uygun olarak tekâmülü emretmişse de toplum yaşamında kız çocukları bu emrin dışında tutulmuşlardır. Bu nedenle kadının toplumdaki konumuna ilişkin olarak dini anlamda aydınlanmaya ve hakiki din adamlarına ihtiyaç duyulması toplumun bilinçlenmesi, yaşam kalitesinin artması ve ülkenin yükselişi için gereken öncüller arasında görülmüştür (Fikret, 1925, s. 4-5).

Anadolu'nun köylerindeki durumuna da dikkat çeken Yaşar Nezihe Hanım, Meşrutiyet dönemindeki eğitim politikalarına bir eleştiri getirmiştir. Kız çocuklarının da ilkokulu okuması mecburiyetine rağmen köylerde okul nerede diyerek sitemini belirten Yazar Nezihe Hanım, toplumsal zihniyetin kadına bakışını ortaya koyması bakımından yaptığı tespitleri de önemlidir. Kadınlar Dünyası dergisinde "*Anadolu'da Hayatı Nisvan*" başlıklı yazısında "*Kadın evde ne ise sokakta, her yerde de o demektir. Mesela bir şey okusa çokbilmiş, fettan, bir şey yazsa aşifte, büyücü, bir mesirede bulunsu şıllık gibi isnata ma'ruz kalır... Kadın için söylenmek kabahat, gezmek kabahat, konuşmak kabahat*" diyerek kadının yaşam biçimin ne kadar sınırlandırılmış olduğuna dikkat çekmek istemesi dönemin toplumsal zihniyetini yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. II. Meşrutiyetle birlikte kadınların yaşam biçimi ve eğitimi gibi sosyal görünürlüğüne yönelik olumlu gelişmeleri takdir etmiş ancak, bu rüzgârın İstanbul'a sınırlı kalmasını da sorgulamıştır. Taşrada yaşayan kadınların cehalete mahkûm edilmesini üstü örtülü olarak devlet yönetimini eleştirerek açıklamıştır (Nezihe, 1914, s. 6).

Türk kadınlarının yaşam biçimlerine, hayattaki konumlarına bakıldığında; istedikleri gibi çarşıya çıkmak, istedikleri dükkâna gitmek, istedikleri kumaştan istedikleri elbiseleri diktirmek neredeyse imkânsızdı. Çünkü alışverişler ekseriyetle erkekler tarafından yapılmaktaydı. Kadınların giyinmeleri, yemeleri, içmeleri kocalarının ya da dükkân sahibinin zevkine bağlıydı. "*Saçı uzun aklı kısa*" ya da "*elinin hamuru ile erkek işine karışma*" gibi sözleri içeren küçümseyici anlayışın, mekânsal olarak da kadınların yaşam biçimlerine de sınırlamalar getirdiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra toplumsal zihniyetin bir yansıması olarak erkek, İslam dininin kendine verdiği yetkiyi gerekçe göstererek eve ikinci bir kadın getirebilme hakkını kendinde görebilmekteydi. Bir eve gelin gelmek çoğu kadının isteğiyle olmadığı gibi gerek gördüğü durumlarda kendi isteğiyle de evden ayrılamıyordu. Okuyan kadınlarda toplumsal dayatmalarla karşılaşabiliyordu. Bu itibarla, dışarı çıkacak bir kadın örtüsüne dikkat etmeli ve saçı gözükmemeliydi. Peçesiz çıkmak kabul edilemez bir toplumsal bir gerçektir. Öğretmenlik kadına yakıştırılan bir meslek olarak toplum tarafından kabul görürken toplumun büyük bir kesimi kadınların doktor, hâkim ya da avukat olmasına pek sıcak bakmamaktaydı. Tüm bunlar Osmanlı Müslüman toplumunun dinsel gerekçeler, örf ve adetlerle sınırları belirlenmiş ve gerekçelendirilmiş kolektif zihniyetin kadına bakışının özeti olarak ifade edilebilir (Latif, 1934, s. 3-18).

Böylelikle Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı içinde kendini bulmuş ve ekonomiden, tarıma, üretimden, ulaştırmaya kısacası her alanda tam bir tükenmişlik tablosu ile karşı karşıya kalmıştır. Savaşın cephedeki yükünü çoğunlukla Osmanlı Türk erkekleri çekerken (Aydemir, 1987a, s. 28-29) siyasi ve toplumsal değişimlerin doğal yansıması istihdamı da etkilemiştir. Dolayısıyla ülke içinde fabrikalarda ve tarlalardaki iş kollarındaki boşluğu kadınlar ve çocuklar doldurmak zorunda kalmıştır (Ahmad, 2014, s. 95).

2.3. Milli Mücadele Döneminde Türk Kadını

Milli Mücadele, bir yandan düşman işgali ve iç savaşın başladığı diğer yandan da sınırların belirsizleştiği, iki ayrı yönetimin kurulduğu farklı siyasal rejim anlayışının birbiriyle mücadele ettiği bir dönem olarak tanımlanabilir (Demirel, 2020, s. 45). Bu dönemde Anadolu parçalanmak tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından Mustafa Kemal Paşa, temeli Anadolu Türklüğü olan milli bir devlet olma yolunda Milli Mücadele'ye liderlik etmiştir (Atay, 2021a, s. 39).

1919 Türkiye'sinde şartlar değiştiğinden bundan sonrası için Osmanlılık davası gütmemek ve halifelikten vaz geçmek gerekmemekteydi. Yeni devleti kurmak için bazı siyasi değişiklikleri yapmak dış koşullardan dolayı da gerekli olmuştu. Yeni devletin inşası yeni kimlik koşullarına bağlı olarak şekillenmek durumundaydı. Ancak iç

siyasette eskiyle yeni çatışması bir yandan devam ederken Cumhuriyet, siyasal tercihini Milliyetçilik ve Batıcılık üzerine yapmayı tercih etmiştir (Kaçmazoğlu, 2012, s. 15).

İrkçı ve gelenekçi olmayan, Batı kültür ve medeniyetinden yana olan Türkçüler, Mustafa Kemal Paşa ile iş birliği etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yapılanları, pek çokları uygun görmemişlerse de onun daha doğrusunu yapacağı fikrine bağlanmışlardı. Pek azı ise yapılanları anlayarak ve ona inanarak yürümüşlerdi. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa'nın ilk amacı Türk milletinin kendine olan güvenini sağlamak, onu medeniyetçe ve kültürce bir Batı toplumu haline getirmektir. Bunun olması için laiklik esas alınarak bilimin ışığında ilerlemek ve eğitimde birliği sağlamak gerekiyordu (Atay, 2022b, s. 75-76). Şunu da belirtmek gerekir ki Mustafa Kemal Paşa için din kutsal olduğu gibi bireysel imana bağlıydı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre din, siyasi amaçlar için istismar edilmemeliydi ve o ilkeyi Türkiye devletinin başlıca prensibi olarak görmekteydi (İnan, 2022c, s. 354).

Milli Mücadele döneminde Türk kadınları düşman işgaline karşı erkeklerle birlikte hareket etmişlerdi. Yunan birliklerinin İzmir'i işgalinden sonra 23 Mayıs 1919'da İstanbul'da düzenlenen Sultanahmet Mitinginde Halide Edip, ateşli bir konuşma yaparak halkı işgalle karşı direnmeye davet etmişti. 1919 Eylül'ünde Sivas Valisi Reşat Bey'in eşi Melek Hanım, Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ni kurmuş ve Anadolu'nun birçok şehrinde cemiyetin şubeleri açılmıştı (Kuzgun, 2021, s. 375). Bu çabalar, Mustafa Kemal Paşa'nın milli birliği ve vatanın bütünlüğü fikri ile uyumlu olup Türk kadınının hizmetlerini göstermesi açısından da önemlidir (İnan, 2020b: 41). Bu dönemde "*Asri Kadınlar Cemiyeti, İstihlâs-ı Milli Kadınlar Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti*" gibi kurulan birçok kadın derneği vatan savunmasında yer almıştır (Emlek, 2017, s. 82-89).

Milli Mücadele'nin meşru temellere oturtulması ve dünya kamuoyunda Türk milletinin haklılığının doğru anlaşılması için sivil örgütlerin gerçekleştirdikleri protesto mitinglerin önemini bilen Mustafa Kemal Paşa, güçlü bir kamuoyu oluşturmak gayesiyle Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin aracılığıyla bu tür çabaların desteklenmesini isteyen genelgeler yayınlamıştır. Nitekim 29 Mayıs 1919'da Havza'da iken mitingler yapılmasını ve işgallerin protesto edilmesi istemiştir. Erzurum Kongresi'nin devam ettiği günlerde Merkez Öğretmen Okulu Müdürü Faika Hakkı Hanım'ın girişiminde Erzurumlu kadınlar, işgallere karşı tepki göstermiş ve güçlü bir kamuoyu oluşturarak seslerini ABD Senatosu'na kadar duyurmuşlardır. Türk kadınlarının işgallere karşı bilinen ilk kapsamlı toplu hareketi Erzurum'da Müdafaa-i Hukuk faaliyetleri içinde Erzurumlu kadınlarca 29 Kasım 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. 13 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda konuşma yapan Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye (Elgün) Hanım heyecanlı bir konuşma yapmıştır. Dolayısıyla Türk kadınları vatan savunmasında ne istenmişse onu yapmayı kendine vazife bilmiştir (Kırkpınar, 2001, s. 105).

Vatan savunmasında öne çıkan Türk kadınları arasında Bilecik'in Beypınar köyünden Ayşe Kadın, Kastamonu'daki Halime Çavuş, Gördesli Makbule, Kılavuz Hatice, Tayyar Rahime'den söz edilebilir. Bunun yanı sıra, ordunun silahlarını sırtında ve kağnisında taşıyan Türk köylü kadını bağımsızlık savaşının bir sembolü olmuştur. İşte böyle bir ortamda Türk kadınları adına Ankara'da Ulus meydanında bir anıt yapılmıştır (İnan, 2020a, s. 4-5). Birçok Türk kadınının vatan savunmasında görev alması yeni Türkiye'nin sanat hayatında da kendini göstermiştir. Bunlardan en önemlisi sırtında top mermisi taşıyan kadın figüründe cisimleşen Kara Fatma'dır. Her ne kadar Kara Fatma olarak bahsedilen asker kadınlar bizzat erkeklerle birlikte silahlı mücadeleye katılmış olsalar da simgesel temsilleri annelik vazifesinin dışında düşünülmüştür. Vatanın fedakâr annelerinin, milliyetçi heykellerde temsili belki de bu nedenle mermi taşıyan köylü kadın figürüyle sınırlı kalmıştır (Parmaksız, 2017, s. 19-20).

Tüm çabalara rağmen, çalışma hayatında yer alan Türk kadının, toplumsal zihniyetteki konumunun ve bunun iz düşümlerinin yaşamdaki karşılığının pek parlak olduğu söylenemez. Mesela, Türkiye Muallimler Birliği, Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği adıyla 7 Mayıs 1921 tarihinde Ankara merkezli olarak teşkil edilmiş olan dernek, 17 Haziran 1921'de Ankara'da bir kongre düzenlemiştir (Pustu, 2019, s. 56-57). Kongreye katılmış olan kadın öğretmenler, erkek öğretmenlerden ayrı bir yere oturtulmuştur. Toplantıdan bir gün sonra Meclis'teki muhafazakârlar, kadınlarla erkeklerin bir arada toplanmasından duydukları rahatsızlığı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Mazhar Müfit'i yanına çağırdıktan sonra kadın öğretmenlerin ayrı oturtulmasına tepki göstererek "*Sizin kendinize güveniniz mi yok, Türk hanımlarının faziletine mi?*" (Sevük, 2017, s. 16) sorusunu yönelterek kadın konusundaki tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur. Sakarya Savaşı bittikten sonra Ankara'ya dönen Mustafa Kemal Paşa not defterine "*bir fikrin gerçekleştirilmesine yaramayan zaferler boşa gider*" diye not düşmüştür (Atay, 2021a, s. 39-40). Bu hadise, yeni Türk devletinin, ulus devlet inşa etme yolunda yeni metot ve yaklaşımların olması gerektiğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Milli mücadelenin devam ettiği dönemde 23 Nisan 1920'de TBMM açılmış, ardından hukuk devletine ve yeni hukuk sistemine geçiş için hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Nitekim 20 Ocak 1921'de yeni anayasa kabul edilerek egemenlik kayıtsız şartsız millete verilmiştir. 1922'de saltanat kaldırılarak Cumhuriyetin ilanı için gerekli şartların oluşması sağlanmıştır (Kodaman, 2005, s. 205-206). 1923 yılının başında düzenlenen Türkiye

(İzmir) İktisat Kongresi'ne kadınların katılımı oldukça önemliydi. Çünkü Türk kadını ülkenin tüm yaşamında ve fabrikalarda da üretici olarak yer alıyordu. Bunun için de kadınların desteğine ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu amaçla kongreye Rukiye, Hayriye, Elif, Emine, Şefika, Münire ve Nigar Hanım isimindeki kadın işçi temsilcilerin katılması yakın gelecekte kurulacak olan devletin vizyonunu göstermesi açısından önemlidir (Çınar, 2020, s. 144).

Aynı vizyon çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa, 29 Ocak 1923'te Latife Hanım ile yaptığı evlilik üzerinden Türk milletine örnek olmak istemiştir. Latife Hanım, yabancı dil bilen Batı kültürü ile barışık bir kadındır. 2 Şubat 1923'te İzmir'deki Pathe sinemasında verdikleri müsamereye eşiyle katılan Mustafa Kemal Paşa, salonda Latife Hanım'ın dışında hiçbir kadının olmadığını görünce kapı önünde bekleyen kadınların içeri alınmasını emrederek kadınların da erkeklerin yanında sinemaya gitmesine olanak sağlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, TBMM Başkanı olarak toplantılarda ya da çıktığı yurt gezilerine eşini de yanında götürmesi, kadın erkek eşitliği ve kadınlara tanınması gereken haklar konusunda toplumun aydınlatılmasında etkili olmuştur. Bu kapsamda Latife Hanım, 1 Mart 1923 tarihli TBMM'nin açılış törenine katılan ve meclis görüşmelerini izleyen İlk Türk kadını olmuştur (Turan, 2008, s. 683-687). Bunun yanı sıra, 23 Nisan 1925 tarihinde Türk Ocakları II. Kurultayında Latife Hanım, Kars Türk Ocağı delegesi olarak katılmış ve burada bir konuşma yapmıştır (Ayın Tarihi, 1925, No:14, sayfa numarası Arap harfleriyle gösterilmiştir).

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TOPLUMSAL ZİHNİYET DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRK KADINI

Mustafa Kemal Paşa'ya göre ilerlemenin bir yolu da dinsel taassuplardan arınmaktan geçmekteydi. Bu anlamda, kadın eğitime dinin engel olmadığına dikkat çekerek *“dinin emrettiği şey, herkesin her türlü bilim ve kültürü kazanması, kadının erkekten geri kalmamasıdır. Her ikisinin de aynı derecede eğitim görmesidir. Biz uyguladığımız eğitim programlarında bu noktaya büyük önem verdik... kadınlar... hayatta erkeklerle birlikte yürüyecektir”* şeklinde nutkuna devam etmiştir. (Şenermen, 2018, s. 207). Nihayetinde 13 Ekim 1923'te Ankara başkent ilan edilmiş ve sonrasında 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir (Kral, 2010, s. 18). Cumhuriyetin ilanından sonra kadınların taleplerine yönelik hazırlık evresinin başladığı söylenebilir. Bu dönemde de kadın temalı dergiler kadın sorunlarına yer verdiler. Bunlardan biri de Resimli Ay dergisiydi. Dergi, 30 Kasım 1925 tarihli basımında erkeklerin kadınları istediğinde nikâhına alıp istediğinde ortada bıraktığından ve erkeğin kadını istediğinde dövbebildiğinden bahsetmiş ve bu geri kalmışlık görüntüsünden kurtulabilmeyi de Cumhuriyet Türkiye'sinde gerekli düzenlemelerin yapılmasına bağlamıştır (Resimli Ay, 1925, s. 1).

Cumhuriyet, hiçbir sınıfa dayanmayan bütün bir milleti içine alan halkçı bir anlayış demek olduğundan toplumun her bir ferdi hayata dâhil edilmeli ve ülke kalkındırılmalıydı. Bu kapsamda demiryolları, su işleri, bankalar, fabrikalar olmak üzere iktisadi hayatla alakadar olan yeni Türkiye (H.M, 1928, s. 445) iktisadi mücadelede Türk kadınına da yeni görevler vermiştir (A. L., 1926, s. 8). Dikkat edilirse gelenekler ve dini gerekçelerle ev içine çekilen Türk kadını, Cumhuriyet'in ilanı sonrası, mahkemede aza, dairede memur, okullarda öğretmen, laboratuvarında kimyager olabilmıştır. Tüm bunlar, Mustafa Kemal'in gayretleri ile toplumsal zihniyetin değişmeye başladığının ve mekânsal kullanım alanlarının Türk kadını lehine genişlemeye başladığının habercisidir (Ulus, 1937, s. 5).Cumhuriyet, bu gelişmeleri yönlendirmeyi, kanunlaştırmayı, sistemleştirmeyi başarabilmiştir. Kadının toplumdaki yerini kuvvetlendirerek kadınların haklarını elde etmesine yardımcı olmuştur. Bunda kadınların kendi haklarını alacak örgütlenmelerin olmayışı ve kanuni güvencelerinin bulunmayışı da etkili olmuştur (Ortaylı, 2018, s. 344).

Cumhuriyet'in ilan edilmesine giden süreçte kadınların siyasal talepleri olduğu gibi, Osmanlı dönemindeki feminist kadınlar da Milli Mücadele sonrasında bir araya gelerek, Cumhuriyet Halk Fırkasının kurulmasından önce Türk kadınları adına önemli bir adım atmışlardır. 1923 Haziran ayında Nezihe Muhittin liderliğinde İstanbul Darülfünun 'unda toplanan bir grup aydın kadın, *"Kadınlar Şurası"* adı altında bir araya gelmiştir. Şura'nın aldığı en önemli kararlardan biri siyasi örgütlenmenin başlatılması olmuştur. Bu doğrultuda, aynı şurada *"Kadınlar Halk Fırkası"* kurulmuştur (Metintaş, 2018, s. 81). Fırkanın başkanlığını Nezihe Muhittin yapmış ve amaçları arasında ülkede kadınların aile hayatını düzenlemek, topluma açılmak ve eğitim meseleleri yer almıştır. Ancak adına rağmen, Kadınlar Halk Fırkasının ilk hedefi siyasi bir nitelik taşımamıştır. (Toprak, 2019, s. 105-106).

Kadınların talepleri arasında Medeni Kanun bulunmaktaydı. Buna karşın, dönemin sinir hastalıkları uzmanı Mazhar Osman Bey, Tanin gazetesinde fuhşun panzehiri olarak çok eşliliği göstermiştir. Bu anlayışı kabul etmeyen kadınlar İsveç, Fransız, İngiliz, Rus aile hukuku yasalarını incelemiş ve en beğendikleri İsveç Medeni Kanunu'nu tercümesiyle birlikte dilekçeye ekleyip kadın komisyonu adına Meclise sunmuşlardır (Çalışlar, 2018, s.493). Bu arada siyasi nitelikli olmamasına rağmen Kadınlar Halk Fırkasının varlığı bazı tepkileri de beraberinde getirmiş ve gelen eleştirilerin önu alınamayınca adı 7 Şubat 1924'te *Türk Kadınlar Birliği* olarak değiştirilmiştir (Güler, 2018b, s. 133-134).

İsveçre Medeni Kanunu, dünya medeni kanunları içinde en iyisi, anlaşılması en kolayı, en demokrati ve en pratiği idi. Bunun yanı sıra Türk ihtilalinin ana karakterine de uygundu. Dönemin Adalet Vekili Mahmut Esat

Bozkurt'un himayesinde yürütülen çalışmalar neticesinde Türk Medeni Kanunu, Mecliste 17 Şubat 1926'da kabul edilmiş ve 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir (Bozkurt, 2020, s. 191-198). Türk Medeni Kanunu, toplumsal ilişkilere de yeni bir açılım getirmiştir. Ancak yeni esaslar, toplumsal alanda tam olarak yerleşmediğinden bir kesim tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle tek eşle evlilik maddesi taşra ve köylerde pek de kabul görmemiştir. Bu durum, yüzyıllardır Türk toplumunda etkili olan İslami anlayışın, örflerin ve geleneklerin Cumhuriyet yönetimi ile uzun yıllar çatışmasının da önünü açmıştır (Aydemir, 2008b, s. 240).

Nezihe Muhittin, kadınların da siyasi haklara sahip olunmasını demokrasinin prensipleri arasında değerlendirdiğinden bu talebini Türk Kadın Yolu dergisinde “*Kadın Yolunun Şiari*” başlığı ile kaleme almıştır (Muhittin, 1925, s. 2). Türk Kadınlar Birliği'nin ve birçok aydın kadının talepleri arasında kadınların eğitimi meselesi en başta gelmekteydi. Bilindiği üzere Cumhuriyet kadroları, Osmanlı Devleti'nden kalma dini nitelikte medrese ve laik nitelikte Tanzimat mektepleri olmak üzere iki ana sistemle; tekkeler, zaviyeler, loncalar, yabancı okullar ve azınlık okullarından oluşan çok karmaşık bir eğitim mirası devralmıştır (Güven, 2012, s. 178). Bu tablonun, yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinin duygu ve fikir birliği ile uyumlu olmadığını söylemek mümkündür. Mustafa Kemal'e göre eski anlayışa dönmek isteyenler gaflet ve cehalet içindeydiler. Dolayısıyla Mustafa Kemal, akılcı ve toplumu ayağa kaldıracak ilerici adımlar atmaktan vazgeçmemiştir (Cevdet, 1924, s. 3429-3430).

20. yüzyılın başında Osmanlı eğitim teşkilatı genel hatlarıyla dört kısımdan oluşuyordu. Yeni tarz okullar Maarif Nezaretine, geleneksel medreseler Meşihat makamına, Sıbyan okulları Evkaf Nezaretine, yabancı devlet okulları ve azınlık cemaat okulları ise kendi dernek ve kuruluşlarına bağlı olarak faaliyetlerini yürütüyorlardı. Bu dönemde eğitim sistemi, farklı yapıları ve yönetim mekanizmalarıyla çeşitlenmişti. Osmanlı eğitim teşkilatı, bu farklı yapılarıyla toplumun çeşitli kesimlerine hitap etmeye çalışıyordu. Ancak bu dönemde eğitimdeki modernleşme çabaları ve reformist yaklaşımlar, Osmanlı toplumunda geniş bir kabul görmemiş ve bazı kesimler arasında tartışmalara yol açmıştı (Turan, 2012, s. 108).

Tüm bu şartlar altında Cumhuriyet rejiminin öncelikle başarmak istediği, bütün bu kurumları tek çatı altında toplayarak ulusallaşma sürecini başlatmak, eğitimi dinin alanından çıkarıp akılcı, bilimi önceleyen, kadın erkek ayırımının olmadığı çağdaş bir eğitim politikası ortaya koymaktı (Güven, 2012, s. 178). Bu kapsamda, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler, Batılı tarzda eğitim veren okullar, misyoner okulları, Gayrimüslim Cemaat okulları gibi farklı insan tipi yetiştiren eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde birleştirilmiştir. Bunda temel amaç, yeni kurulan ulus devletin, laik cumhuriyetin insanları arasında “*duygu ve düşünce birliği*” ile dayanışmayı sağlamaktı (Güler, 2016a, s. 216).

Yeni Türkiye'nin yükselişi için düşünce alanında da bir inkılabı ihtiyaç vardı. Bu da tüm toplumu içine alan eğitim politikaları ile olabilirdi (Fikret, 1925, s. 4-6). Bu maksatla, 2 Mart 1926'da Maarif Teşkilatına Dair Kanun kabul edilmiştir. Bu kanunla, laik eğitime uygun ilk ve ortaöğretim programları belirlenmiştir. Eğitim hizmetleri modern hale getirilerek ilkokuldan yüksekokula birçok okul açılmıştır. Buna ilaveten meslek okulları da açılmış ve karma eğitime geçilmiştir (Güven, 2012, s. 190-192). Bu sürece ilişkin olarak Yunus Nadi'nin ifadesiyle Türk kadınlarının talim ve terbiyeleri erkeklerle bir olmakla beraber kadınlar, erkekler kadar hürriyet ve saygı da kazanmışlardı (Nadi, 1929, s. 1).

Cumhuriyet dönemi modernleşme kapsamındaki adımlar kadınların hak taleplerini cesaretle seslendirmelerinin önünü açmıştır. Bu cesaretin ilk örneklerinden birini “*Türk Kadınlar Birliği*” 1927 Mart'ında göstermiştir. Başkan Nezihe Muhittin Hanım'ın kadınlara oy hakkı ve yerel seçimlere katılma hakkı istemesi bunun örneklerinden biridir. Dernek tüzüğünde bu kapsamda değişiklik yapmış ve bu tutum hükümet tarafından desteklenmiştir. Kadınların siyasi haklarıyla ilgili talepleri Türk basında da yer almış ve Türk toplumu düşüncel olarak bu sürece hazırlanmıştır (Terzioğlu, 2010, s. 17).

Nezihe Muhittin'den sonra Türk Kadınlar Birliği'nin başkanlığını yapan Latife Bekir Hanım, 12 Nisan 1929 tarihli Vakit gazetesinde “*Siyasi Hak İstiyoruz*” başlığı ile verilen beyanatında kadınların var olan potansiyellerini çalışma hayatında da gösterebileceklerini ve çalışma hayatının ev işlerini aksatmayacağı düşüncesindedir. Üç çocuklu ve öğretmen olan Latife Hanım kendi yaşamından ve Türk Kadınlar Birliği azalarından beş çocuklu Lamia Refik Hanım'ından örnekler vererek bu fikrini desteklemeye çalışmıştır. Ona göre fikri yükselişin öncüleri olan şehirli kadınlara siyasi hakların verilmesi noktasında resmi makamlara başvurduklarını belirten Latife Hanım, bu konudaki ön yargılı yaklaşımları da doğru bulmadığını ifade etmiştir (A. S., 1929, s. 1-2).

Bilindiği üzere kadınların siyasi hayata dâhil edilmeleri meselesi ise ilk olarak 3 Nisan 1923'te TBMM gündemine gelmiştir. Meclise sunulan “*Mebusan İntihabına Dair Kanun*” teklifinde milli iradenin ön plana çıkması için değişiklik yapılmış ve önceleri kullanılan her elli bin erkek için bir mebus seçilmesi maddesi her yirmi bin erkek için bir mebus olarak değiştirilmiştir. Kanun teklifini Mecliste açıklayan Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey, kadınların haklarını kullanmak derecesine ulaşacaklarını güne kadar onların aile efradı arasında aile reislerine oy verdiği düşünülerek her yirmi bin erkek için bir mebus seçimi düzenlenmiştir

şeklindeki açıklamasına Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey itiraz etmiştir. Kendisi, nüfusun az olması nedeniyle kadınların da milletvekili seçimlerinde dâhil edilmesini istemiştir. Bu sözlerin ardından Hüseyin Avni Bey söz alarak kadınların ilim irfanda ilerlemeleri gerektiği, kendi haklarını savundukları ve bu hakkı alma arzusunun kadınlardan gelmesi gerektiği yönündeki açıklamaları kadınların bu sürece dâhil edilecek kadar yeterli fikri birikime sahip olmadıklarının da ifadesiydi (Çiçek, 2023, s. 117).

Tunalı Hilmi Bey, Mustafa Kemal adına Mecliste konuşmuştu. Mecliste ona yapılan hücumlar aslında Mustafa Kemal'e yapılmaktaydı. Mustafa Kemal ise o sıralarda Anadolu seferine çıkmış, kadının toplum içindeki yerini halka anlatmaya çalışmaktaydı. Bir konuşmasında “*Memleketimizde cahil varsa umumdur, yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şamildir. Binaenaleyh, kadınlarımız, hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar*” demiştir. Mustafa Kemal bu ve benzeri konuşmalarıyla halkı fikri olarak hazırlamak çabasıdadır. Tunalı Hilmi Bey’in, “*Kadınların da bu milletin bireyleri olarak seçim gereği yapılacak nüfus sayımına katılmaları*” yönündeki önerisi Meclis’te reddedilmiştir. Bu karar, Türk halkının zihin dünyasına yerleşmiş kadın anlayışın da bir yansımasıdır. Mustafa Kemal’in Milli Mücadele döneminde askerine “*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır*” dediği o söz, Cumhuriyet’in ilanından sonraki yapılacak tüm devrimler için de geçerli olacaktı. Bu adımlar yalnızca bir zaman meselesiydi. Nihayetinde 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmıştır. 1933 yılında Köy Kanunu’nun 20. ve 25. maddelerinde yapılan değişikliklerle kadınlara köyde muhtar ve ihtiyar kuruluna seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. 5 Aralık 1934 tarihinde 1924 Anayasasının 10 ve 11. maddelerinde yapılan değişiklikler ile genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkı kadınlara verilmiştir. Buna göre kadın-erkek 30’unu bitiren her vatandaş mebus olabilirken, 22’sini dolduran her Türk, mebus seçebilecektir (Konan, 2011, s. 167-168).

Türkiye’yi her yönüyle saygın, bağımsız, milli ve evrensel değerlerle barışık bir toplum haline getirmek isteyen Mustafa Kemal, sanat alanında da toplumsal zihniyetin değişmesini istemekteydi. Müslüman Türk kadınları bu sahada da geri kalmışlardı. Bilindiği üzere Müslüman Türk kadınının sahneye çıkma yasağı Mustafa Kemal’in cumhurbaşkanı olmasına kadar sürüp gitmiştir (Nutku, 2018, s. 41). Mustafa Kemal’in “*Ateşten Gömlek*” filminde seyredip beğendiği Bedia Muvahhit, söz konusu filmde Ayşe rolünü canlandırmıştır. Bu filmde ilk kez Müslüman Türk kadın oyuncular sinema perdesinde görülmüştür. Bir diğer Türk kadın oyuncu da Kezban rolünde oynayan Neyyire Neyir Hanım’dır (Duyan, 2018, s. 702).

Kurtuluş Savaşı’nı konu edinen Ateşten Gömlek adlı eserin yazarının ve bu eserin filme çevrilmesiyle başkarakterlerin de Türk kadınlarından olması dikkate değerdir (Süs, 1923, s. 11). Mustafa Kemal’in, Bediha Hanım’a sahneye çıkması gerektiğini söylemesi Türk tiyatrosunun gelişimi için de oldukça önemlidir. 1927’den itibaren hükümet, tiyatroyu yurdun her bir yanına yaymaya, sanatın her alanı ile ilgili ciddi çalışmalar yapmaya başlamıştır (Nutku, 2018, s. 39-41).

Sahne sanatlarında Behiha Hanımla birlikte başlayan filizlenme Türk tiyatro sahnesinde de kendini göstermiştir. Bunlardan biri de Şaziye Hanımdır. Ortaöğrenimi için gittiği Koca Mustafa Paşa’da okul gösterisinde ilk kez sahneye çıkan Şaziye Hanım, sonrasında Darülmüalliamat’a devam etmiştir. O sıralarda (İsmail) Faik Bey’in Hizmet-i Umumiye ismindeki acentesinde çalışan Şadiye Hanım’ın tiyatro ile tanışma süreci böylelikle başlamıştır (Şevki, 1927, s. 21-22). İstanbul’u seçkin tiyatrolarından “*Yeni Sahne*” Ferah Tiyatrosunda oyunlar sergilemekteydi ve Yeni Sahne, Hizmet-i Umumiye tarafından tesis edilmişti. Faik Bey, Bedia Muvahhit’in İzmir’de sahneye çıkmasından cesaretle Afife ile birlikte Şaziye Hanım’ı sahneye çıkartmıştır. Aktör Celal Yakup’un “*Kırık Kalp*” oyunu 1923’te Şaziye Hanım’ın tiyatroya adım attığı ilk oyundur (Gürkan, 1985, s. 56). “*Kırık Kalp*” adlı oyunda Feriha rolünü canlandırmıştır. Bu oyunda birinci rol Afife Hanım’ın olmakla birlikte İkinci perdenin yarı yerde kapatıldığını ifade eden Şaziye Hanım, kendisiyle birlikte başrolü oynayan Afife Hanım’ı ve küçük rollere çıkan iki Türk kadın oyuncunun karakola götürüldüğünü ifade etmiştir. Müslüman kadınların sahneye çıkmasının yasak olduğu gerekçesiyle kendini karakolda bulan Şaziye Hanım, kefaletle tahliye edildiklerini, üç defa mahkeme karşısına çıktığını ve kendisine bunu yaşatan eski zihniyete karşı öfke duyduğunu belirtmiştir. O süreçte küçük bir tiyatro kumpanyası ile Anadolu’ya gittiğine değinen Şaziye Hanım, bunun kendince bir kaçış olduğunu dile getirmiştir. Bu hadise, içinde yaşanan toplumsal atmosferin sanata bakışını ortaya koyması açısından önemlidir. Kadına bakışın değişmesine ve sanata verilen değerın Cumhuriyetle başladığını ifade eden Şaziye Hanım, gittiği her yerde değer gördüğünü beyan etmiştir (Şevki, 1927, s. 22-23; Asri Türkiye Mecmuası, 1926, s. 17).

Şaziye Hanım’ın umut verici ifadesinin yanı sıra kadınların sıkıntı çektikleri konularından biri de kadın doktorların sayıca az olmasıydı. Yeni Türkiye, sağlık politikaları gereğince tıp fakültelerinde kadın öğrencileri de yer vermek gerektiğinin farkındaydı. Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kadın doktoru olan Safiye Ali Hanım, söz konusu sıkıntıların giderileceğinin ve ardından gelecek birçok kadın doktora ilham olacağının da işaretini vermiştir. İstanbul’da muayenehane açmış ve sosyal kurumlarda çalışmıştır. (Yıldırım, 2011, s. 27). Bu bağlamda, 12 Kânunu Sani 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesi “*Hastanelerde Vazife Alan Kadın Doktorlarımız*” başlığı ile okuyucuları ile buluşmuştur. Habere göre tıp fakültesinden mezun olan Suat Hanım, fahri asistan olarak Haseki Kadın Hastanesi’ne, Doktor Fitnat Hanım Aydın Memleket Hastanesi’ne, Doktor Müfide Hanım

Tıp fakültesi Dâhiliye Seririyatında*, Sabiha Hanım Etfal kısmında, Doktor Zahide Hanım'ın Tıp Fakültesi'nde Kanser Laboratuvarında göreve başlamıştır (Cumhuriyet, 1929, s.1). Cumhuriyet'in ilk kadın avukatı olan Süreyya Ağaoğlu, öğretmeni Rıza Bey'in İngiltere'deki kadın hareketlerini anlattığı derslerinden çok etkilenmiş ve böylelikle hukuk fakültesine gitmeye karar verdiğini belirtmiştir (Sadreddin, 1928, s. 2).

Kamusal alanda görünürlüğü artan Türk kadınlarının sokaklarda rahatça gezebilmelerini sağlayabilmek için dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, “*Kadınlara laf atanların çoğaldığı dikkate alınarak Türk vatanında namus, şeref, haysiyet; Teşkilat-ı Esasiyemizin ve bütün Türk milletinin teminatı altındadır*” diyerek Türk Ceza Kanunu'nun 421. ve 424. maddeleri gereğince hapis ve para cezalarına çarptırılacağını belirtmiştir (Cumhuriyet, 1929, s. 1). Türkiye'deki yeni hayat tarzı ve anlayışı; iktisadi açıdan kadınların iş hayatına atılmasının da önünü iyice açmıştır. Böylelikle Türk kadınları memur, sanatkâr, avukat, doktor, dişçi gibi birçok meslek grubunda yer alma imkânı bulabildiler (Cumhuriyet, 1929, s. 1).

Tüm bunlardan hareketle Mustafa Kemal Paşa, ilerlemenin ön koşulunu dinsel taassuplardan arınmak olarak görmüş, özellikle kadınların eğitimine önem vermiştir. Ona göre, Cumhuriyet rejimi, halkçılık ilkesi doğrultusunda kadına iktisadi ve toplumsal alanda yeni roller sunmuştur. Bu süreçte kadınlar öğretmen, memur, kimyager gibi birçok mesleklerde yer almıştır. Bu da yeni Türkiye'de karşımıza çıkan zihniyet dönüşümünün en belirgin göstergesi olmuştur.

4. SONUÇ

Türk kadınının tarihsel süreç içindeki yeri zamanla, dini değerlerle, örf ve adetlerle şekillenmiştir. Eski Türkler konargöçer bir yaşam tarzına sahip olduklarından dolayı Türk kadınları ev içi ve dışındaki her alanda aktif rol oynamışlardır. Eski Türk inancında kâinata ve yaratılmışlara bütüncül bir bakış açısı hâkimdi ve bu kolektif şuur toplumda kadın-erkek ayrımının olmadığını gösteriyordu.

Türklerin İslam dini ile tanışmaları ve Arap-Fars kültürleriyle etkileşim haline girmesi, düşünce dünyalarının evrim geçirmesine yol açmıştır. Eski Türk anlayışıyla kadın ve erkeğin eşit tutulduğu dönem, Emevi Arap din anlayışıyla değişmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde ise eski Türk inancı kısmen devam etmiş ve Müslüman Türk kadınları bu dönemlere kıyasla daha fazla özgürlük yaşamışlardır. Ancak 16. yüzyıldan itibaren Arap İslam yorumunun etkisiyle Osmanlı saraylarında ve devlet yönetiminde kadınların yaşam biçimleri sınırlandırılmıştır. Osmanlı saray ve kent kadını ile köylü kadının yaşam biçimi, toplumsal konumu, mekânsal sınırlılıkları ve kamusal alandaki hareket alanları arasında belirgin farklılıklar olduğu söylenebilir. Osmanlı'daki Müslüman kadınların özel ve kamusal alandaki yaşamlarını şekillendiren başlıca unsurlardan biri, din görevlilerinin yasal düzenlemelerle birlikte uygulamaya koyduğu dini pratiklerdir. Buna ek olarak, Sünni İslam inancının katı yorumları, kent-kır ayrımına, toplumsal yapının dönüşümüne ve kadın kimliğinin muhafazakâr bir zeminde yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu anlayış, özellikle Tanzimat döneminde, gölgede bırakılan ve ev içi alanla sınırlandırılan Müslüman-Türk kadın kimliğinin bir yansıması olarak görünürlük kazanmıştır. Bu süreçte Batı menşeli yayınların ve kentli azınlık aydınlarının etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan Batılılaşma ve modernleşme süreci, kadın kimliği üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Müslüman Türk kadınlarının kamusal alandaki görünürlüğü görece artmış; giyim-kuşam tercihleri ile toplumsal hayattaki mekânsal kısıtlamalardan daha geniş bir hareket alanına doğru yönelen bir dönüşüm süreci gözlemlenmiştir. Tanzimat sonrası yapılan reformlarla siyasi ve düşünsel değişimler yaşanmış, bu değişim Meşrutiyet devrinde de yaşanmaya devam etmiştir.

Balkan Savaşlarında vatan savunmasına öne çıkan Müslüman Türk kadını II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı ile yüzyıllardır ihmal edilmiş ve pek de dillendirilmeyen eğitim, evlilik, boşanma, miras hakkı, giyim, siyaset gibi çok başlı konuları basın aracılığıyla kamuoyuna taşımayı başarmıştır. Osmanlı aydınları arasında Türk kadınının konumu üzerine başlatılan fikri tartışmalar, genellikle Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük ekseninde şekillenmiş; kadının yeni yaşam hakkı ve özgürlük alanı eril anlayış üzerinden yeniden şekillendirilmiştir. Kentli ve eğitimli kadınlarınca da desteklenen ve yürütülen faaliyetler dergi, gazete çıkarma, yardım dernekleri, seminer, konferans vermek gibi çok başlı alanlarda yürütülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı, Türk kadınlarını da etkileyen bir savaş olmuş, kadınlar cephe gerisinde ve çeşitli iş kollarında çalışarak vatan savunmasına katkı sağlamışlardır. Değişen dünya karşısında eski okumalar üzerinden yeni ve güçlü bir devlet olunamayacağı inancında olan Mustafa Kemal Atatürk ve yeni Türkiye'nin kuruluşunda yer olan kadro, kadınların özel hayatlarında ve kamusal alanda varlık göstermelerinin önünü açmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, Türk kadını modern ve seküler bir çizgide ilerlemeyi hedeflemiş, yurttaş kimliğinin kabul görmesini sağlamış ve kadının annelik misyonunu koruyarak bilimsel ve ekonomik alanda üreten bir model oluşturmayı amaçlamıştır. Tarihsel bir arka planla açıklamaya çalıştığımız Türk kadınının toplumsal zihniyetteki konumu ve yaşam biçimini etkileyen çoklu nedenler ve sorunların günümüzde de

* Hastanelerde hastaların başucunda yapılan dersler <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tar: 07.05.2024).

canlılığını koruması düşündürücü bir vaka olarak önümüzde durmaktadır. Tüm bu veriler ışığında, Türk kadınının toplumsal zihniyetteki konumunu ve yaşam biçimini etkileyen çok boyutlu faktörler tarihsel bir perspektifle ele alınarak, günümüz toplumuna ışık tutması amaçlanmıştır. Unutulmamalıdır ki bir toplumun yükselişi kadınlarına verdiği değerle doğru orantılıdır.

KAYNAKÇA

1. Gazete ve Dergiler

- Ayın Tarihi* (1925). Türk Ocakları II. Kurultayı. Numara: 14
(16 Haziran 1923). Bedia Muvahhit hanım Ateşten Gömlek filminde. *Süs*, 1(1), 11.
(30 Kasım 1925). Türkiye Cumhuriyeti kadın ve çocuk esaretini lağv etmelidir. *Resimli Ay*, 2 (11), 1.
(1 Mayıs 1926). Darü'l-bedayi'nin sevimli sanatkârı Şaziye hanım/Türk kadın inkılabının alemdari / Şaziye hanım sahneye nasıl intisap etti. *Asri Türkiye Mecmuası*, 1(3), 17.
A. L. (5 Mayıs 1926). Asri Türk kadını. *Kadın Yazıları*. 2(2-23), 8-9.
A. S. (12 Nisan 1929). Siyasi hak istiyoruz, kadın hayatın her türlü safhasında çalışacak iktidarda olmalıdır. *Vakit*, 1.
Cevdet, A. (17 Teşrinievvel 1924). Dumlupınar-Gazi Mustafa Kemal Paşa. *İctihad*, XX(170), 3429-3431.
Cumhuriyet. (14 Ağustos 1929). Yeni Türk kadını, 1.
Cumhuriyet. (12 Kânunusani 1929). Hastanelerde vazife alan kadın doktorlarımız, 1.
Cumhuriyet. (10 Eylül 1929). Kadınlara lâf atanlar derhal tevkif edilecek, 1.
Fikret, A. M. (24 Nisan 1925). Zafer ve kadınlarımız. *Altın Işık*, 1(2), 4-6.
H. M. (1 Teşrin-i Sani 1928). Bir bilanço. *Hayat*, IV(101), 1.
Latif. (22 Mart 1934). Doğduğumda kadın, cumhuriyette kadın. *Cumhuriyet Kadını*, 3-4-16
Muhittin, N. (16 Temmuz 1925). Kadın yolunun şiarı. *Türk Kadın Yolu*, 1, 2.
Nadi, Y. (18 Teşrin-i Sani 1929). Türk kadını. *Cumhuriyet*, 1.
Nejat, E. (26 Eylül 1918). Türkiye'deki kız mektepleri ve terbiyesi, *Türk Kadını*. 1(10), 151-152.
Nezihe, Y. (3 Temmuz 1914). Anadolu'da hayatı nisvan. *Kadınlar Dünyası*, 2(148), 6.
İnönü, İ. (8 Şubat 1937). Atatürk'ün birkaç hususiyeti. *Ulus*, 1-5.
Sadreddin, M. (31 Ocak 1928). Şerefli bir hadise: Türk kadını baroda. *Yeni Kitap*, 1(10), 2-4.
Sami, K. (6 Haziran 1918). Kadının haklarına, vazifelerine dair. *Türk Kadını*. 1(2), 18-19.
Şevki, H. (31 Ağustos 1927). Sanatkâr bir Türk kadını: Şaziye hanım. *Yeni Kitap*, 1(5), 21-26.

2. Kitaplar, Makaleler

- Ahbetbeyoğlu, A., & Şen, H. (2018). Eski Türk dininin kozmolojisi ve kozmogonisi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 119(234), 45-74.
Ahmad, F. (2014). *İttihatçılıktan kemalizme*. Kaynak Yayınları.
Akyılmaz, S.G. (2019, 08-09 Mart). *Osmanlı hukukunda çocuk evlilikleri* [Tam metin bildirisi]. II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu, 149-175, Türkiye.
Altınay, R. (2004). Emeviler döneminde bazı yönleriyle kadın. *Ekev Akademi Dergisi*, 8(21), 79-100.
Altındal, A. (2016). *Türkiye'de kadın*. Alfa Yayınları.
Argıt, B. İ. (2015). Osmanlı İstanbul'unda giyim kuşam. C. Yılmaz (Ed.), *Antik çağdan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi* içinde (ss. 230-263). İsam Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Argunşah, H. (2016). *Kadın ve edebiyat: Babasının kızı olmak*. Kesit Yayınları.
Arslan, İ. (2011). Muktedir dönemde Abbasiler'de sosyal hayat. *İstem*, 9(17), 123-154.
Atay, F. R. (2021a). *Ankara*. Pozitif Yayınevi.
Atay, F. R. (2022b). *Kurtuluş*. Pozitif Yayınevi.
Ateş, Z. G. (2015). Osmanlı Devleti'nden günümüze medeni kanun. A. E. Ateş (Ed.), *Cumhuriyet ve modernleşme: Olgular, süreçler, bunalımlar* içinde (ss.49-63). Doğu Kitapevi.
Aydemir, Ş. S. (1987a). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922)*. Remzi Kitapevi.
Aydemir, Ş. S. (2008b). *Tek adam Mustafa Kemal 1922-1938*. Remzi Kitabevi.
Aytekin, C. A. (2017). Simge ve siyaset bağlamında, erken devir Türk mitoloji ve sanatında kadın köken örneği. K. Yumlu & Ö. Belkıs (Der.), *Kadın ve siyaset* içinde (ss.49-87). İmge Kitapevi
Bal, G. & Kayabaşı O. A. (2019). Sibiryâ Türk destanlarında kadının yeri ve bu bağlamda eski Türklerin kadına bakışı. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29(2), 419-434. doi: 10.26650/iuturkiyat.646171.
Bayram, M. (2016). *Fatma bacı ve baciyan-ı Rum Anadolu bacılar teşkilatı*. Çizgi Kitapevi.
Belen, F. (2000a). *Tarihin ışığında devrimlerimiz II*. Cumhuriyet Yayınevi.
Belen, F. (2001b). *Tarihin ışığında devrimlerimiz III*. Cumhuriyet Yayınevi.
Berkes, N. (2007). *Batıcılık, ulusçuluk ve toplumsal devrimler*. Kaynak Yayınları.
Berktaş, F. (2018). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
Bostancı, I. I. (2021). Osmanlı Devleti'nde müslüman kadınlara uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar. O. Özkaya & A. Eraslan (Edl.). *Kadın dünyası üzerine araştırmalar (tarih, göç, ekopolitik, hukuk ve edebiyat)* içinde (ss. 335-364). Gazi Kitapevi.
Bozkurt, G. (2020). *Batı hukukunun Türkiye'de benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne resepsiyon süreci (1839-1939)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Bulut, S. (2013). Türkçülerin penceresinden Osmanlı'da kadın meselesi ve Orta Asya referansı. *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 313-336.
- Can, S. (2008). *Osmanlı mahkemelerinde kadın. Prof. Dr. Yavuz Ercan Armağanı*. Turhan Kitapevi.
- Caporal, B. (1999). *Kemalizm'de ve Kemalizm sonrasında Türk kadını* (Çev. I. E. Eyüboğlu). Yeni Gün Yayıncılık.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı kadın hareketi*. Metis Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2018). *Mustafa Kemal Atatürk mücadelesi ve özel hayatı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çelik, D. (2020). *İttihat Terakki'nin tek kadın üyesi Selma Rıza*. Selanik Yayınevi.
- Çetinkaya, B. (2007). Cumhuriyet Halk Partisi'nin islamcı başbakanı: Şemsettin Günaltay. *Eski Yeni Dergisi*, (7), 73-89.
- Çınar, T. (2020). Mücadele yollarında kadınlar: Osmanlı çalışma hayatında kadın hareketi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(33), 130-152. <https://doi.org/10.33692/avasyad.1220373>
- Çiçek, H. D. (2023). Atatürk dönemi TBMM zabıt ceridelerine göre Türk kadınının birey olma süreci (1920-1938). *Anasay*, (24), 105-132. <https://doi.org/10.33404/anasay.1283995>
- Demirel, A. (2020). *Birinci mecliste muhalefet ikinci grup*. İletişim Yayınları.
- Denman, F. K. (2018). *İkinci meşrutiyet döneminde bir jön Türk dergisi: Kadın*. Libra Yayıncılık.
- Duyan, Y. (2018 25-28 April). *Bedia Muvahhit: Bir Cumhuriyet yıldızı* [Tam metin bildirisi]. 16th International Symposium Communication in the Millennium, Anadolu University, 699-704.
- Emlek, T. (2017). *Milli Mücadele kahramanı kahraman kadınlar*. Halk Kitabevi.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*, (10), 5-59.
- Güler, A. (2016a). *Atatürk ve islam*. Halk Kitabevi.
- Güler, A. (2018b). *Nutuk'tan dersler Atatürk ve kadın hakları*. Halk Kitabevi.
- Günaltay, Ş. (1951). İslam'dan önce Araplar arasında kadının kurumu, aile ve türlü nikâh şekilleri. *Belleten*, XV(60), 691-708.
- Gürkan, T. (1985). Şaziye Moral (1903-1985). *Gelişim Sinema*, (8), 56.
- Güven, İ. (2012). *Türk eğitim tarihi*. Paradigma Kitabevi Yayınları.
- Hilav, S. (2002). Düşünce tarihi (1908-1980). S. Akşin (Haz.), *Türkiye Tarihi-4 çağdaş Türkiye 1908-1980* içinde (ss. 383-414). Cem Yayınevi.
- Hizmetli, M. (2018 15- 18 Kasım). *Abbassiler döneminde kadının siyasetteki rolü: Harunürreşid'in Annesi Hayzuran ve eşi Zübeyde örneği* [Tam metin bildirisi]. 3. Uluslararası Avrasya Spor Eğitim ve Toplum Kongresi, 1244-1251.
- İnan, A. (2020a). *Kurtuluş savaşında Türk kadını*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2020b). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk devrimi*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (2022c). *Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler*. Türkiye İş Bankası.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Türk sosyolojisinde temalar 1: Türkçülük, islamcılık, muhafazakârlık*. Doğu Kitabevi.
- Kandiyoti, D. (2019). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşüm*. (Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç & F. Özbay), Metis Yayınları.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve siyasal teşkilatlarda Türk kadını (1908-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kara, İ. (2022). *İslam düşüncesinde paradigma değişimi: Hem batılaşalım hem de müslüman kalalım. Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası tanzimat ve meşrutiyet'in birikimi*. İletişim Yayınları.
- Karahasanoglu, C. O. (2011). Mecelle-i ahkâm-ı adliye'nin yürürlüğe girişi ve Türk hukuk tarihi bakımından önemi. *OTAM*, (29), 93-124.
- Kars, R. (2022). 18. yüzyılda Osmanlı toplumunda boşanma hadiseleri. *International Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 8(63), 1709-1717. <http://dx.doi.org/10.292>
- Kasımoğlu, F. (2016). Türk mitolojik metinlerinde, ilk inançlarda kadın (şaman, ecdad, demiurg gibi). O. Köse (Ed.). *Geçmişten günümüze şehir ve kadın I* içinde (ss. 81-87). Canik Belediyesi.
- Kayabaşı, O. A. (2016). Türk mitolojisinin kutsal dişi: Umay. *International Journal of Eurasia Social Sciences- IJOESS*, 7(22), 220-228.
- Kaymaz, K. (2009). *Gölgedeki kalem Emine Semiye*. Küre Yayınları.
- Kırkpınar, L. (2001 25-27 Ekim). *Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadını* [Tam metin bildirisi]. Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II. Genelkurmay Basım Evi, 105-113.
- Koçyiğit, T. (2009). İbn-i Battuta'nın Karadeniz seyahati üzerine Bazı mülahazalar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX(4), 53-73.
- Kodaman, B. (2005). *Cumhuriyet'in tarihi fikri temelleri ve Atatürk*. Alter Yayıncılık.
- Konan, B. (2011). Türk kadınının siyasi hakları kazanma süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AUHFD)*, 60(1), 157-174. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001622
- Kral, A. R. V. (2010). *Kemal Atatürk'ün ülkesi: Modern Türkiye'nin gelişimi* (Çev. S. Eriş Ülger). Alfa Yayıncılık.

- Kurnaz, Ş. (2012). Balkan Savaşı'nda Kadınlarımız. Ötüken Neşriyat.
- Kurt, A. (1999a). Dini kaynakların çökeşliliğe ilişkin görüşleri ve Osmanlılarda çok eşlilik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 8(8), 183-214.
- Kurt, A. (2013b). *Bursa sicillerine göre Osmanlı ailesi (1839-1876) sosyo-ekonomik yapı, gelenek ve görenekler*. Sentez Yayıncılık.
- Kuzgun, M. (2021). Tarihte Türk kadınının serüveni ve Mustafa Kemal'in Türk kadınına bakışı. O. Özkaya & A. Eraslan (Edl.). *Kadın dünyası üzerine araştırmalar (tarih, göç, eko politik, hukuk ve edebiyat)* içinde (ss. 365-398). Gazi Kitabevi.
- Küçük, M. A. (2013). Geleneksel Türk dinindeki ana/ dişi ruhlarla mitolojik açıdan bakış. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 105-134.
- Mardin, Ş. (2020). *Türk modernleşmesi*. İletişim Yayınları.
- Maydaer, S. (2007). Klasik dönem Osmanlı toplumunda boşanma (Bursa şer'iyeye sicillerine göre). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 299-320.
- Metintaş, M. Y. (2018). Nezihe Muhittin ve Türk kadınının siyasi haklar mücadelesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(3), 74-97.
- Nutku, Ö. (2018). *Atatürk ve Cumhuriyet tiyatrosu*. Kaynak Yayınları.
- Oktar, T. (1998). *Osmanlı toplumunda kadının çalışma yaşamı (Osmanlı kadınları çalıştırma cemiyet-i islamiyesi)*. Bilim Teknik Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. Kronik Yayınları.
- Özer, İ. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaşam ve moda*. Truva Yayınları
- Özkiraz, A., & Arslanel M. N. (2011). İkinci meşrutiyette kadın olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-10.
- Öztürk, Y.N. (2013). *Asrısaaadetin büyük kadınları*. Yeni Boyut Yayıncılık.
- Parmaksız, P. M. Y. (2017). *Türkiye'nin modernleşmesinde kadınlar 1839'dan günümüze*. İmge Kitabevi.
- Pustu, Y. (2019). Teşkilat yapısı ve faaliyetleriyle Türkiye muallimler birliği (1921-1936). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35(99), 51-94. <https://doi.org/10.33419/aamd.557989>
- Rose, S. O. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?* (Çev. F. B. Aydar). Can Sanat Yayınları.
- Safa, P. (2020). *Türk inkılabına bakışlar*. Ötüken Yayınevi.
- Sevük, İ. H. (2017). *Atatürk'le beraber*. L. Tınç (Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sırım, V. (2015). Osmanlı kadınının ekonomik hayata etkin katılımı: Bacıyân-ı Rum örneği. *Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 118-125.
- Şalgam, M. (2023). Bozkır kültüründe sosyal ve ekonomik hayat. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (21), 50-66. <https://doi.org/10.46400/uygur.1230038>
- Şemşek, V. (2020). Osmanlı döneminde kadının yeri üzerine. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 4(3), 191-200.
- Şenermen, S. (2018). *Atatürk ve Türk kadını*. Nergiz Yayınları.
- Tellioğlu, İ. (2016). İslam öncesi Türk toplumunda kadının konumu üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, (55), 209-224.
- Terzioğlu, Z. (2010). *Türk kadını siyaset sahnesinde 1930-1935*. Giza Yayınları.
- Tonga, A. (2017). *Osmanlı'nın paralel devleti kadızadeliler*. Doğu Kitabevi.
- Toprak, D. (2016). Türkiye'de sosyal devlet ve cinsiyet eşitliği çerçevesinde eğitimde kadın algısı. V. Yücel & S. Ögreci (Ed.). *Ekonomi, sosyoloji ve kadın* içinde (ss. 163-225). Kriter Yayınevi.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de yeni hayat inkılap ve travma 1908-1928*. Doğan Kitap.
- Turan, R. (2012). *Eğitim ve öğretimdeki gelişmeler: Yeni devlet yeni eğitim, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Turan, Ş. (2008). *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine özgü bir yaşam ve kişilik*. Bilgi Yayınevi.
- Turan, N. (2005). 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl sonuna dek Osmanlı Devletinde gayri müslimlerin kılık kıyafetlerine dair düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi SBFD*, 60(4), 239-267.
- Türkmen, Z. (2004). Balkan savaşlarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı ordusuna yönelik sağlık hizmetleri. *Belleten*, 68(252), 483-518.
- Uğurcan, S. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk kadını. *Erdem*, 11(33), 989-998.
- Üçok, B. (2021). *İslam tarihi Emeviler Abbasiler*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Üçok, C., Mumcu A. & Bozkurt G. (2022). *Türk hukuk tarihi*. Turhan Kitabevi.
- Ünal, N. (2020). Osmanlı'da müslüman ve gayrimüslim kadınlar: Karşılaştırmalı bir inceleme. M. Nasıroğlu Aydın (Ed.). *Tarihte kadın-toplumsal hayat, siyaset, hukuk, mitoloji* içinde (ss. 237-277). Paradigma Akademi.
- Yıldırım, N. (2011). *Türkiye'nin ilk kadın doktoru: Safiye Ali*. Türk Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın kimliğinin biçimlendirilmesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTAD)*, IX(20-21), 191-212.

- Yılmaz, H. & Aksın A. (2022). Osmanlı Devlet’inde kadınların mekânsal sınırlılıkları: 1850 tarihli tenbihat örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(3), 1267-1278. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1123309>
- Yılmaz, İ. (2019). İslâm hukukunda çok eşliliği meşru kılan şartlar ve buna ruhsat veren özel durumlar. *Bilimname*, XXXVII(1), 559-591. <https://doi.org/10.28949/bilimname.513350>
- Zilfi, M. C. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu’nda kölelik ve kadınlar (1700-1840)* (Çev. E. Kılıç). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

3.İnternet Kaynakları

<https://www.sozluk.gov.tr/,%2007.05.2024>.

ÇALIŞMANIN ETİK İZNİ

Yapılan bu çalışmada birincil kaynaklara dayalı arşiv çalışması olduğundan etik izni belgesine gerek duyulmamaktadır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışma tek yazarlı olduğundan metnin tamamı tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.